

Principy a metody mravní výchovy v mateřské škole

Radka Krotká

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2013/2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Radka KROTKÁ**
Osobní číslo: **H118146**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Principy a metody mravní výchovy v mateřské škole**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím bakalářské práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- podrobný popis procesu mravní výchovy s ohledem na předškolní věk dítěte;
- možnosti aplikace procesu výchovy, metod výchovy na děti tohoto věku;
- úlohu mateřské školy při mravní výchově předškolního dítěte;
- mravní výchovu jako prostředek socializace dítěte.

Součástí práce bude analýza výchovně vzdělávacích činností ve vybrané mateřské škole a vlastní návrh metod a činností se zaměřením na mravní výchovu dětí v mateřské škole.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bělinová L. a kol. **Metodika výchovné práce v jeslích a mateřských školách.** Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.

Disman M. **Jak se vyrábí sociologická znalost.** Praha: Karolinum, 1999.

Jírová M., Kádnerová B., Bělinová L. **Rok v mateřské škole.** Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960.

Jírová M., Nováková J., Pelikánová J. **Rozvíjení poznání v mateřské škole.** Praha: Naše vojsko, 1987.

Jírová M., Pelikánová J., Zátopková M. **Mravní výchova v mateřské škole.** Praha: Naše vojsko, 1989.

Kolláriková Z., Pupala B. **Předškolní a primární pedagogika.** Praha: Portál, s.r.o., 2001.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Praha: VÚP, 2004.

Další literatura bude obsažena v Projektu bakalářské práce a průběžně doplňována.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Petr Sýkora, Ph.D.

Katedra pedagogiky a psychologie

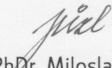
Datum zadání bakalářské práce:

11. listopadu 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

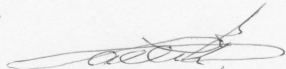
30. dubna 2014

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.

vedoucí ústavu

doc. PaedDr. Slavomír Laca, Ph.D.

vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

RADKA KROTKA

Jméno, příjmení studenta

V Brně 14. 4. 2014

Krotka

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užití-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihledne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Obsahem této bakalářské práce je podrobný popis metod a principů mravní výchovy, které se uplatňují v mateřských školách. V teoretické části jsou uvedena specifika předškolního dítěte, metody mravní výchovy, její zakotvení v kurikulárních předpisech a především úloha mateřské školy při mravní výchově a socializaci dítěte v předškolním věku. Součástí empirického šetření bude rozbor Rámcového vzdělávacího programu a dalších interních předpisů vybrané mateřské školy a jejich souvislost s výchovně vzdělávacími činnostmi používanými v dané mateřské škole. Bakalářská práce pomocí průzkumu zveřejňuje pohled pedagogů na důležitost mravní výchovy v předškolním vzdělávacím zařízení.

Klíčová slova: mravní výchova, mateřská škola, předškolní dítě, metoda, vzdělávání, zařízení, učitelka

ABSTRACT

This bachelor thesis describes in detail the methods and principles of moral education that are applied in kindergartens, The specifics of pre-school children, the methods of education in ethics and its place in the curriculum are overviewed in the theoretical part, with a special focus on the role of preschools in moral education and socialization of preschoolers. As a part of the empirical investigation, the analyses of the General Educational Framework, other internal regulations of the selected nurseries, and their relation to educational activities employed in nurseries are provided. Using the survey, the thesis shows how the educators view the importance of education in ethics in a preschool educational facility.

Keywords: moral education, kindergarten, pre-school child, method, education, facility, teacher

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Petru Sýkorovi za rady a připomínky, které mi byly poskytnuty při zpracování bakalářské práce. Dále děkuji učitelkám z mateřské školy za čas, který mi věnovaly při rozhovorech, za cenné připomínky a poskytnutý studijní materiál.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Radka Krotká

OBSAH

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1. CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU.....	10
1.1 FYZICKÝ VÝVOJ DÍTĚTE.....	10
1.2 PSYCHICKÝ A EMOCIONÁLNÍ VÝVOJ DÍTĚTE.....	11
1.3 PŘEDŠKOLNÍ VÝCHOVA DÍTĚTE V RODINĚ.....	15
1.4 PŘEDŠKOLNÍ VÝCHOVA DÍTĚTE V MATEŘSKÉ ŠKOLE.....	16
2. MATEŘSKÁ ŠKOLA A PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ.....	19
2.1 RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM.....	19
2.2 INTERNÍ PŘEDPISY MATEŘSKÝCH ŠKOL.....	21
2.3 POŽADAVKY NA OSOBNOST UČITELŮ.....	22
3. MRAVNÍ VÝCHOVA.....	24
3.1 METODY MRAVNÍ VÝCHOVY.....	24
3.2 MRAVNÍ VÝCHOVA JAKO PROSTŘEDEK SOCIALIZACE.....	27
3.3 HRA JAKO PROSTŘEDEK MRAVNÍ VÝCHOVY.....	29
3.4 STANOVENÍ HRANIC PŘI VÝCHOVĚ PŘEDŠKOLNÍCH DĚTÍ.....	30
PRAKTICKÁ ČÁST	
4. VLASTNÍ VÝZKUM.....	33
4.1 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA.....	33
4.2 ROZBOR RÁMCOVÉHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU.....	34
4.3 ROZBOR INTERNÍCH PŘEDPISŮ MATEŘSKÉ ŠKOLY.....	36
4.4 ROZHOVORY S UČITELKAMI.....	41
4.5 VYHODNOCENÍ A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ ROZHOVORŮ.....	42
4.6 ZÁVĚR VÝZKUMU.....	45
ZÁVĚR.....	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	48
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	50
SEZNAM PŘÍLOH.....	53

ÚVOD

Během prvních let prochází dítě nejdůležitějším obdobím, kdy je nejvhodnější příležitost formovat jeho chování a základní rysy jeho charakteru, vštěpit mu principy a hodnoty, které si sebou ponese celý život a které pro něj budou zdrojem dobrých a spolehlivých základů do následujících období života. Rodinné prostředí, vzájemné vztahy mezi rodiči i sourozenci jsou pro dítě nejnázornějším příkladem a z těchto počátečních zkušeností bude těžit nejen prvních pár let svého života.

Institucionální předškolní výchova zajišťuje všestranný rozvoj dítěte, získávání návyků, postojů k sobě i ostatním a na vytváření sociálních a mravních zkušeností dítěte, na rozvíjení představ o žádoucím a nežádoucím chování. Kolektivní život v mateřské škole je důležitou složkou socializace dítěte a proto je nutné, aby se dítě dokázalo začlenit a upevnit si pozitivní morální hodnoty.

V předškolním vzdělávání se nabízí otázka, zda je důležitější mravní výchova, utváření žebříčku hodnot, formování postojů, učení se sociálním dovednostem nebo je pro dítě důležitější získat dostatečné množství informací, znalostí a dovedností. Je zřejmé, že tyto dvě složky nelze od sebe oddělit, jelikož každé výchovné působení má za úkol jednak vzdělávat, ale také částečně morálně formovat. Různí pedagogové a zároveň i rodiče vyzdvihují tu či onu metodu výchovy. Jelikož jsem v současné době maminkou dvou dětí předškolního věku, postupně mne tato otázka přivedla ke zpracování této bakalářské práce. Dle mého názoru se v současné době většina pozitivních morálních hodnot dostává do pozadí a rodiče začínají u dětí prosazovat spíše vlastnosti vedoucí k sebeprosazení a budoucímu úspěšnému sebeuplatnění ve společnosti. Tyto preferované hodnoty společně s nedostatkem času věnovaným dětem jsou nejen pro děti samotné, ale i pro společnost nebezpečný jev, který vede ke stále častěji se vyskytujícímu patologickému chování.

V teoretické části své bakalářské práce se proto nejprve budu věnovat vývojovým aspektům u dětí v tomto věku, po té pokusím specifikovat jednotlivé složky osobnosti předškolního dítěte. Zaměřím se na úlohu mateřské školy při mravní výchově a socializaci předškolního dítěte. V dalších kapitolách pak nastíním legislativní dokumenty, ve kterých je zakotveno předškolní vzdělávání.

Součástí praktické části bude rozbor Rámcového vzdělávacího programu a dalších interních předpisů vybrané mateřské školy a jejich souvislost s výchovnými vzdělávacími činnostmi dané mateřské školy. Při rozhovorech s učitelkami se pokusím zjistit míru důležitosti používání metod mravní výchovy při vzdělávání a při konkrétních výchovných činnostech.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Při výchově dítěte je důležité respektovat vývojová období, která se vyznačují specifickými zvláštnostmi, kterými dítě právě prochází. Předškolním obdobím bývá nazýváno období od 3 do 6 nebo 7 let věku dítěte, bývá však zakončeno školní docházkou. Vedle fyzických změn dochází v této fázi u dítěte k výraznému emocionálnímu a sociálnímu vývoji. *“Začíná se projevat jeho individualita a stává se z něj člověk s osobitými vlastnostmi a vztahy. Již nebývá tak závislé na rodičích, ale výrazně samostatnější.”* (Mertin, 2011, s.153). Je také schopno se samo začlenit do hry s dětmi podobného věku. Předškolní věk je obdobím rychlého rozvoje řeči, to umožňuje zvyšování poznatků o sobě samém a o okolním světě. Většina předškolních dětí chodí do mateřské školy nebo jiného vzdělávacího zařízení, kde si zvykají na kolektivní život a na vedení cizí autoritou, učí se morálním dovednostem, které jsou zpravidla vyžadovány hned od počátku školní docházky a rozšiřují také jejich přirozený obzor. Mateřská škola má velice pozitivní výchovný význam a je obzvlášť důležitá pro přípravu na vstup do dalšího stupně vzdělávacího zařízení, tím je základní škola.

1.1 Fyzický vývoj dítěte

Motorický vývoj

Tříleté dítě má za sebou významnou etapu, v níž se naučilo chodit a pohybovat se bez pomoci dospělých. V předškolním věku již umí běhat i v nerovném terénu, chodit po schodech i ze schodů bez držení, skákat, lézt po žebříku a umí také házet míčem. Toto období je charakteristické tím, že odlišnosti ve fyzické zdatnosti se mohou projevit mezi vrstevníky velmi výrazně. Celkový motorický vývoj by se dal označit jako zdokonalování se v pohybu, zvýšená koordinace a hbitost těla. Zručnost se následně projeví v počátečních fázích soběstačnosti – samostatně jí, umí se svléknout i obléknout (zpočátku s pomocí), obuje si boty a později zkouší zavazovat tkaničku. Umí si dobře umýt ruce. Jeho zručnost se dále projevuje i při hře na písku, stavěním kostek na sebe a jiných činnostech podporujících motorický vývoj.

Kresba

Při kresbě se nejvíce formuluje rozumové pochopení světa. Výrazně se rozvíjí úchop tužky a grafický projev dítěte. Tříleté dítě již dokáže napodobit různý směr čáry, a to jak podle předlohy, tak i mimo ni. Ve čtvrtém roce zvládne nakreslit křížek, o rok později i čtverec a okolo šestého roku dokáže kresbou vystihnout svou vlastní představu. Kresba člověka začíná u dětí hrubými obrysy:

znázorněním hlavy, nohou a podstatnými částmi obličeje (oči, ústa) , výsledkem bývá u odborníků nazývaný „hlavonožec“. Postava znázorněná pětiletým dítětem je již propracovanější a detailně bývají zobrazeny všechny náležitosti lidského těla, některé sice jen jednoduchými čarami, ale to již ukazuje na lepší motorickou koordinaci.

Řeč

Také řeč se během předškolního období výrazně zdokonaluje. Tříleté dítě prozatím vyslovuje některé hlásky nepřesně nebo je dokonce nahrazuje jinými. Ve čtvrtém a pátém roce se řeč dítěte dále rozvíjí a mnohé řečové nedokonalosti většinou vymizí, případně se poupraví s doporučenou logopedickou pomocí. Pokroky v řeči jsou znatelné i ve skladbě vět – věty se u dětí prodlužují a postupně se objevují i souvětí podřadná. Celkově roste zájem o mluvený či čtený projev. Dítě již dokáže delší dobu naslouchat krátkému vyprávění či povídkám. V této době vůbec rádo a hodně mluví, někdy pouze samo pro sebe. Některé děti již dokáží interpretovat jednoduchou písničku či básničku, ovšem zde se nejvíce projeví individuální rozdíly, jež jsou v této době patrné.

1.2 Psychický a emocionální vývoj dítěte

„Nervový systém dítěte zraje a jeho osobnost dále vyspívá, takže nyní je ve věku předškolním právě čas, kdy se z pouhého lidského tvora stává tvorem civilizovaným a kulturním. Užívá nástroje a osvojuje si návyky, jež v dané společnosti platí za žádoucí. Nyní dítě chce vypadat jako ostatní a dělat to, co dělají druzí“ (Matějček, 2007, s.50)

V předškolním období se vývoj inteligence dostává podle J. Piageta z úrovně „předpojmové“ („symbolické“) na úroveň „názorového“ („intuitivního“) myšlení, které silně souvisí s představou a prožitkem. Dítě se především zaměřuje na to, co vnímalo nebo co si představovalo.

Vývoj myšlení

Dítě v předškolním věku je velice ovlivněno názornou podobou světa, která ho ovlivňuje většinou nesprávným směrem. Charakteristické pro to jsou následující znaky:

- jednání i myšlení je zaměřené na vlastní představu (egocentrismus)
- přisuzování života neživým věcem, víra v nadpřirozené bytosti (animismus)
- jasná a zřejmá představa podoby světa
- vysvětlování světa pomocí magických faktorů (nadpřirozených věcí)

- přisuzování lidských vlastností neživým věcem
- veškeré situace ve svém životě dítě vnímá jako absolutně reálné a platné

Další charakteristiku psychického vývoje uvádí Doňková a Novotný: „*Charakteristickým rysem v usuzování předškolních dětí je tzv. centrace (centralizace), neboli zaměřenost pouze na jednu charakteristiku celku, hodnocení beroucí v potaz pouze jeden faktor, jedno hledisko, a to zpravidla to nejzjevnější. Dítě si také není schopno uvědomit, že některé objekty či jejich vlastnosti zůstávají zachovány, a to i navzdory změnám v jejich viditelném vzhledu – tzv. nedostatečná konzervace.*“ (2010, s. 95)

Vnímání

Z hlediska vnímání je dítě zaměřené na bezprostřední vnímání toho, co ho nejvíce upoutá. Bývá prozatím souhrnného charakteru, jakýmsi souhrnným materiálem, který později používá při svých představách, myšlení nebo cítění. Pro děti tohoto věku je typické, že neumějí odhadnout podstatné a vedlejší znaky, že si většinou všímají spíše znaků vedlejších. Nedokáže prozatím hlouběji analyzovat. Zajímavé je, že u všech věcí je zajímavá jeho účel, jeho funkce v životě. Značí to prozatím omezený obzor. Myšlení má dítě vždy konkrétní a odtud také pramení jeho vrozená zvědavost. Od útlého věku se učí samo objevovat a má tendenci se hodně dotazovat. Druh otázek se mění podle vyvíjejících se schopností. Mezi první patří: „Co to je?“ později „Kdo to je?“ Dítě se snaží dozvědět se o světě co nejvíce. Často do odpovědi přiřazuje svoji představivost, která mu pomáhá v tomto věku spoluutvářet obraz světa. Na základě fantazie si děti osvojují větší schopnost vypořádat se s nebezpečím. Vytváří si svět podle svých představ, takový, v němž nemá strach a takový, jaký ho sám chce mít. Představivost má svůj význam i v sociálním chování, zejména při hrách.

Chápání čísel

Chápání významu čísel se začíná projevovat až kolem čtvrtého roku života, před tím pouze napodobuje, aniž by chápalo význam čísel. Později již například porovnává malé skupinky věci se stejným počtem, což je pro něj významný krok. V chápání času se dítě pohybuje v oblastech pro něj důležitých a opakujících se událostech. Mívají tendenci nadsazovat uplynulé časové intervaly. Také paměťové schopnosti rychle rostou. Již si udrží v paměti dvě až tři informace a poté je schopno interpretovat. Rychle se rozvíjí krátkodobá i dlouhodobá paměť.

Emoce

Změna v emocionálním a sociálním vývoji dítěte během této fáze života je velmi výrazná. Individualita dítěte se začíná projevovat ve všech oblastech, ale zároveň se učí regulovat vlastní emoční chování, především působením sociálních vlivů například vstupem dítěte do kolektivního zařízení. „*Emoce se zjemňují, diferencují, vyvíjí se složitější emoce, rozvíjí se jejich vyjadřování.*“ (Doňková, Novotný, 2010, s. 97). Sebevědomí dětí je prozatím vnímáno spíše hodnocením druhých lidí, obzvláště pak rodičů. Reakce ostatních lidí je pro něj nejdůležitějším kamenem, na němž spočívá jeho sebevědomí a sebejistota. Dítě, které je dostatečně oceněno, věří svým schopnostem a dovednostem, má pozitivní postoj ke škole, je připraveno se vypořádat s okolním světem.

Sociální vývoj

Rodina je i nadále v předškolním věku dítěte nejpodstatnějším prostředím, kde se uskutečňuje prvotní socializace dítěte, tzn. uvádění do společnosti. Socializační proces zahrnuje tři vývojové aspekty:

- vývoj sociální reaktivity – jde o vývoj, kdy se dítě učí navazovat a udržovat stanovené vztahy k lidem ve svém blízkém i vzdálenějším společenském okolí
- vývoj sociálních kontrol a hodnotových orientací – jedná se o vývoj norem, které si dítě postupem času vytváří a to především na základě příkazů a zákazů udělovaných dospělými a postupem času tyto normy přijímá za své. Je jimi pak směřován k hodnotám a cílům dané společnosti
- osvojení sociálních rolí – přebírání takových vzorců jednání a postojů, které jsou od něj očekávány nebo vyžadovány ostatními členy společnosti s přihlédnutím k jeho věku, pohlaví či postavení ve společnosti. Jde o ucelený soubor činností určených postavením v dané společnosti. Jde o různé role a různé chování v dané situaci (například. Role otce, manžela, vedoucího v zaměstnání...) Předškolní věk je do jisté míry chápán jako kritické období pro osvojování sociálních rolí a sociálních kontrol. (Langmeier, J., s. 81, 1991)

Další důležitou složkou se pro dítě stává **přátelství**. Nezastupitelný význam druhých dětí pro vývoj každého dítěte, zdůraznil už Komenský ve svém Informatoriu školy mateřské. „*Ač chůvy a rodičové nemálo dětem prospěti mohou, více však jejich vrstevníci, spolu děti: buď že sobě co povídají, a neb si spolu hrají. Nebo mezi dětmi podobnost věku působí podobnost povah a myšlení...*“ (1992, s.62). U dítěte, jehož společnost se rozšíří mimo rodinu, se objevuje touha dítěte být přijat, patřit mezi někoho, být někým uznáván. Vnímání vrstevníků a vrozená potřeba

navazovat s nimi kontakt, je v životě dítěte velmi důležitá k pochopení sebe sama. Umožňuje mu cvičit jeho sociální chování, pochopit druhé a učit se s nimi komunikovat. Kamarádství mu pomáhá zvládat každodenní problémy. Významným základem těchto prvotních přátelství je i budování pozdějších intimních vztahů. Dítě okolo tří let si již je schopno vytvořit pevnější svazky. Někdy tato přátelství vydrží několik dnů, měsíců, ale někdy přetrvávají i léta. Většina dětí si vytváří skupinky, z nich jsou ostatní vyloučeny. Skupinku vede obvykle jeden vedoucí člen. Skupinka se utváří pomocí různých faktorů, bývají to: podobný věk a stupeň duševního vývoje, podobnost zájmů či sourozenské vztahy, ovšem mohou to být i jiné speciální důvody.

„Jakmile děti dospějí do věku, kdy dokáží navázat přátelství, jde ruku v ruce s tím i častější výskyt konfliktů či hádek.“ (Vančurová-Fragnerová, 1969, s. 160). V předškolním věku se většina konfliktů objevuje kolem ochrany vlastních hraček nebo osobních věcí. Agresivním chováním se děti snaží získat pozornost či jen něco dobýt nebo dokonce jen zájem vidět „co se bude dít“, tedy jakýsi sociální pokus. Dětské spory prolínají celé mládí, ale mění se jejich forma. Především ubývá křiku a pláče, ale výrazně přibývá slovních útoků. Intenzivním stykem s větším počtem vrstevníků začíná dítě rozumět zákonům kolektivního jednání. Prohlubuje svou znalost a porozumění ostatním. Soutěžení a spolupráce jsou důležitými prvky získávání sociálních zkušeností. Kolektiv má pro dítě významnou úlohu a pod přiměřeným vedením nabývá stále více na významu.

Hra

Významná úloha v procesu socializace dítěte bývá prostřednictvím her. *Hra je v podstatě náplní dětství, vkládají do ní všechny své schopnosti, rozum i cit. Při hře se dítě nejen formuje, ale i projevuje.* (Mišurcová, Fišer, Fixl, 1980, s.7). Právě proto, že hry jsou projevem dětské osobnosti, musí být rozmanité a pestré jak obsahově tak i svou poutavou formou. Pojem hry se pokouší definovat spousta autorů, snaží se vysvětlit podstatu a účel.

Nejvíce však zdůrazňuje, že jde o činnost fyzickou nebo psychickou, která já vykonávána za účelem uspokojení sebe sama, bez vnějšího uloženého cíle. (Langmeier J., Langmeier M. , Krejčířová, 1991, s.85)

Pojem hry u dětí často splývá s pojmem práce. Hra se provádí vždy s vážností nebo i proto, že jedince baví. Formy dětské hry mohou být nejrůznější, ovšem je snahou dětem nabízet mnohostranná a pestrá zaměstnání, aby se pokud možno rozšiřovaly všechny schopnosti a dovednosti. Většinou až v pozdějším věku dítě začne mít vyhraněnou zálibu v konkrétní činnosti. Více o hře jako formě mravní výchovy uvedu v níže uvedené kapitole.

1. 3 Předškolní výchova dítěte v rodině

„*Vychovávání je věc rodinná. Z rodiny vychází a do ní se zpravidla vrací.*“ J. F. Herbart

Rodina poskytuje dítěti první a nejvýznamnější výchovné a vzdělávací prostředí. Vliv rodičů bývá zpravidla nejvýraznější a ve většině případů i trvalý. K plnému a všestrannému rozvoji dítěte je důležité dítěti vštěpovat od nejútlejšího věku kladné životní postoje, morální hodnoty, formovat jeho chování prostřednictvím dobrého osobního příkladu a příznivých vztahů v rodině. Za výchovu jedince jsou odpovědní oba rodiče společně. Zdravé prostředí v rodině i spolupráce všech členů rodiny je důležitým činitelem, v němž dítě získává své první sociální zkušenosti. Výchova jako taková je formulována v mnoha podobách, zde uvádím jednu z nejužívanějších pedagogických definic výchovy: „*Výchova je cílevědomé, záměrné, systematické, plánovité a všestranné působení na jedince tak, aby byl schopen plnit společenské úkoly i úkoly v osobním životě. Jde o záměrné formování osobnosti jedince, formování jeho postojů, názorů, rozvíjení jeho kvality inteligence a sociální inteligence.*“ (Jůzl, 2010, s. 16)

Výchova jako **záměrné** působení na jedince, bývá spojována především se školním působením, ale i v rodinném prostředí je tento druh výchovy nezbytný. Každý rodič se své dítě snaží vést k dodržování základních hygienických návyků, sebeobsluze při jídle a oblékání, slušnému a přiměřenému chování nejen doma, ale i ve společnosti a dalších důležitých výchovných prvků. Rodiče se snaží dosáhnout těchto výchovných cílů zejména ze zkušenosti z vlastního dětství, kdy byli oni sami v pozici vychovávaného a tudíž znali efekt výchovných záměrů. Problém nastává v mezigeneračních problémech, kdy styly výchovy byly zcela odlišné od moderních stylů a jsou ovlivňovány jiným hodnotovým systémem. Rodiče si v sobě nesou vlastní systém hodnot z rodin, z nichž pocházejí, popřípadě doplněný o zkušenosti získané ve svém dosavadním životě.

Fyzické i psychické předpoklady dítěte, které většinou stanovují cíle výchovy v určité době, závisí na jeho dosavadních rozumových, citových a sociálních zralostech. Dále i na doposud získaných schopnostech, znalostech a individuálních předpokladech, například talentu, temperamentu aj. (Langmeier J., Langmeier M., Krejčířová, 1998, s.224)

Za výchovu je však považováno i **bezděčné** působení na jedince, při němž u něj dochází k určité změně osobnosti. Jedná se o jakýsi vzor chování dospělých, například vztah otce a matky k sobě navzájem nebo k prarodičům. Velice často v dítěti zanechají nesmazatelné citové stopy vztahy mezi sourozenci. Důležité je také množství času, který věnují rodiče dítěti, budují si tak mezi sebou intimní vztah, který je důležitým základem pro další citový a charakterový rozvoj dítěte.

Výchovné prostředky, které bývají používány při dosažení stanovených cílů, mohou být různé a bývá doporučováno je obměňovat nebo kombinovat. Již při výchově nejmenších dětí se objevují formy upevnování žádoucího chování působením výchovné formy **odměn a trestů**. Všeobecně platné je to, že odměny by měly být účinnějšími formami a tudíž by se jich mělo užívat víc než trestů. Realita ovšem bývá jiná. Odměnami rozumíme nejen hmatatelné věci – hračky, sladkosti, ale hlavně odměny v podobě pochval, uznání, pohlazení nebo příslib oblíbené činnosti dítěte. Je důležité děti chválit a odměňovat i za sebemenší maličkosti. Odměňování, stejně jako ostatní činnosti rodiče, musí být brány důsledně, aby dítě pochopilo smysl odměn a tím i změny chování dítěte. Tresty mají také různé podoby: domluva, výtka, zákaz nějaké činnosti či tělesný trest. Za daných podmínek jsou tresty ve výchově nezbytné a při důsledném dodržení působí skutečně výchovně. Tím nejdůležitějším při udělování trestu je, aby dítě pochopilo, co je považováno za nesprávné chování či jednání.

Trest pomáhá potlačit nežádoucí chování a i zastánci volnějších forem výchovy uznávají nutnost tzv. přirozených trestů: příkladem uvádím způsob Rousseauův Emil když rozbil okno, „trestem“ mu bylo spaní v mrazivém pokoji. (Langmeier J., Langmeier M., Krejčířová, 1998, s.225)

Je ale nutné si uvědomit, že trestání navozuje mnohdy silné emoční reakce, dítě se může vyhýbat trestajícím, často přivádí děti ke lži nebo může způsobovat, že se dítě v budoucnu ztotožňuje s agresorem a bude též agresivní k druhým.

V každé rodině se také uplatňuje různý výchovný styl neboli způsob výchovy, mezi ně patří autoritativní, liberální, demokratický, zanedbávající, rozmazlující, úzkostný, perfekcionista a jiné.

1.4 Předškolní výchova dítěte v mateřské škole

Přestože rodina je v tomto období při podněcování rozvoje dítěte ještě stále prvotní, dítě začíná objevovat přitažlivý svět vrstevníků a touží objevovat svět za hranicemi domova. Mezi významný vývojový a výchovný prostředek v průběhu třetího až čtvrtého roku dítěte patří zařazení do předškolního zařízení – většinou mateřské školy. Mateřská škola je i dnes stále nejrozšířenějším zařízením, kde se dítě integruje mezi ostatní děti a při odpovědném přístupu a odbornému vedení pedagogů je vnímána jako doplněk domácího prostředí. Spolupráce mateřské školy s rodinou je v tomto pohledu nezbytná, měla by probíhat vzájemným porozuměním a hlavně jednotným

zájmem o blaho dítěte. Příznivé prostředí ve školce přináší dítěti pocit zázemí, vnímá ho jako místo, kam se rádo vrací a kde se cítí dobře.

Funkce mateřské školy z pedagogického hlediska je definována jako soustavná péče o všestranný harmonický rozvoj jednotlivého dítěte, jeho příprava na vstup do školy a pro další společenský život. K hlavním aspektům této činnosti patří mimo jiné i rozvíjení mravní výchovy dítěte v rámci jeho tělesného a duševního vývoje. Program výchovné práce je zaměřen na činnost a tvořivost dítěte, jeho aktivitu, upevňování kladného vztahu ke škole, soustředěnost na činnost a vytváření kladných vztahů k dospělým i vrstevníkům. (Jírová, Pelikánová, Zátopková, 1989, s. 6)

V předškolním období jsou nejvhodnější podmínky pro utváření morálních základů osobnosti. Mravní výchova je tedy v mateřské škole uzpůsobena tak, aby se prolínala s ostatními výchovnými složkami – tělesnou, rozumovou, pracovní i estetickou.

K dovednostem, které by se dítě v mateřské škole mělo naučit, v rámci vštěpování morálních hodnot, je prosociální chování. Znamená to pro něj naučit se k druhým chovat tak, aby jeho chování přinášelo užitek nejen jemu samotnému, ale i ostatním. *„Dítě by si mělo naučit osvojovat základy hodnot, na nichž je založena naše společnost a rozvíjet schopnost projevovat se jako samostatné osobnost působící na své okolí.“* (Svobodová a kol. 2010, s. 119). Ovšem pravdou je, že morální vědomí naší současné společnosti je poněkud „nezdravé“ a objevují se v něm i „nezdravé“ příklady chování (mít všechno nejlepší, být všude první, mít víc než ten druhý...). Toto všechno lze do jisté míry pozitivně ovlivňovat již v předškolním věku. Je-li u dětí podporována prosociálnost, je možné také předcházet patologickým projevům jednotlivců. Důležitým prvkem je naučit děti pomoci bez toho, aby čekaly odměnu, učit je vnímat a chápat situace z pohledu druhé osoby. Naučit je znát sociální normy a pravidla a mít správné morální mínění. Posledním důležitým prvkem prosociálního chování je, aby děti byly schopny empatie, neboli porozumění pocitům druhých. Aby se naučili poznávat sebe a své emoce a uměli je dávat do spojitosti s jejich příčinami. Umět druhému slušně říci, co se mi líbí a co ne, co si přeje a co nepřeje. Dítě se učí chovat ohleduplně, potřebuje ale také, aby se k němu stejně chovali v jeho okolí a respektovali ho. *„Respektující komunikace, pozitivně nastavené sociální zrcadlo, naplňování potřeb dítěte, pozitivní zpětná vazba a efektivní komunikace, to vše jsou dovednosti, které podporují prosociální chování k ostatním.“* (Svoboda a kol., 2010, s. 125)

Vzdělávání v mateřské škole je díky kolektivní výchově pro tyto výchovné činnosti nejvhodnější příležitostí, důležité je ale také správné pozitivní ladění pedagogů. Jejich chování, komunikace a názory jsou pro dítě vzorem, který dítěti umožňuje vytvářet si hodnotovou orientaci ve světě. Děti

mají tendenci přijímat učitelku pozitivně, je pro ně důležitým člověkem, který má významné místo v jejich životě a na jejím názoru jim velice záleží.

Výchova a vzdělávání v mateřské škole by měly tedy poskytovat dostatek vzájemné vztahové komunikace, která je důležitá pro vytváření ovzduší důvěry a spolupráce a dostatek vzájemného respektování. Je potřeba, aby dítě dostávalo pozitivní zpětnou vazbu, pozitivní vzory a správné nastavení sociálního zrcadla.

2 MATEŘSKÁ ŠKOLA A PŘEDŠKOLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Úlohy mateřské školy při výchově a vzdělávání, stejně jako ostatní stupně školní docházky jsou definovány v dokumentech, které vydává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy či si je školy pro svoji potřebu vytváří samy. Mravní výchova je v nich propracována tak, aby vytvářela jednotu s ostatními výchovnými složkami. Na nejdůležitější předpisy se zaměřím v následující kapitole a vyzdvihnu z nich nejpodstatnější části, které se týkají uplatňování mravní výchovy dětí.

2.1 Rámcový vzdělávací program

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) je základním dokumentem, z něhož vychází základní stanoviska a pravidla pro předškolní vzdělávání.

„Vymezuje hlavní požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku. Tato pravidla se vztahují na pedagogické činnosti probíhající ve vzdělávacích institucích zařazených do sítě škol a školských zařízení.“ (RVP PV, 2004, s. 4)

Všechna tato zařízení jsou povinna se tímto programem řídit a na základě něj si vytvářet vlastní Školní vzdělávací programy, které jsou konkrétně vytvářeny podle filosofie nebo zaměření daného předškolního vzdělávacího zařízení.

Předškolního vzdělávání se opírá o stejné zásady jako ostatní úrovně školního vzdělávání a má s nimi také společné cíle: *„Orientuje se k tomu, aby si dítě od útlého věku osvojovalo základy klíčových kompetencí a získávalo tak předpoklady pro své celoživotní vzdělávání, umožňující mu se snáze a spolehlivěji uplatnit ve společnosti.“* (RVP PV, 2004, s. 4)

Úkoly předškolního vzdělávání

Hlavním úkolem předškolního zařízení jako instituce je doplnění úlohy rodinné výchovy. Stará se o to, aby dítě mělo dostatek všestranných a přiměřených podnětů k správnému fyzickému i psychickému rozvoji a k odpovídající úrovni učení. Má přispět ke smysluplnému naplnění denního programu dítěte a poskytovat mu dostatečnou odbornou péči. Mezi další důležité úkoly patří rozvíjení osobnosti dítěte, podpora vývoje tělesné stránky a zdraví dítěte.

Předškolní vzdělávání se snaží vytvořit pro dítě co nejvíce příjemné, zajímavé a obsahově bohaté prostředí, v němž může dítě rozvíjet svůj intelekt. Je nutné si také uvědomit, že každé dítě může vyžadovat individuální přístup a má různé zájmy, které na základě pozorování a uvědomění si podněcuje pedagog přiměřeným a vhodným programem. *„Vhodné jsou metody prožitkového*

a kooperativního učení hrou a činnostmi dětí, které jsou založeny na přímých zážitcích dítěte, podporují dětskou zvědavost a potřebu objevovat, podněcují radost dítěte z učení, jeho zájem poznávat nové, získávat zkušenosti a ovládat další dovednosti.“ (RVP PV, 2004, s. 5). K naplnění této skutečnosti je nejvhodnější forma nezávazné dětské hry, kterou dítě vybírá podle svého zájmu a poutavosti. Další vhodnou formou učení pro děti předškolního věku je situační učení, které využívá právě prožité situace a prakticky tak učí děti chovat a jednak se v konkrétních situacích a ihned chápat jejich smysl. Významnou roli při učení má spontánní sociální učení neboli metoda přirozené nápodoby, která bývá nejpřirozenějším způsobem učení v průběhu všech činností v mateřské škole. Dítěti se naskytne možnost vidět životní situace, při níž se mu ihned objeví zpětná vazba ve formě přejímání vhodných vzorců chování.

Cíle předškolního vzdělávání

V RVP PV je zakotveno stanovování cílů a záměrů v několika kategoriích. Z pohledu mravní výchovy je důležité zmínit problematiku základních klíčových kompetencí. Dostatečné základy položené v předškolním věku dítěte jsou důležité pro příznivý vývoj i další vzdělávání dítěte. Pro předškolní vzdělávání jsou to dle RVP PV tyto kompetence:

- kompetence k učení
- kompetence k řešení problémů
- kompetence komunikativní
- kompetence sociální a personální
- kompetence činnostní a občanské

Z pohledu mravní výchovy se zaměřím především na sociální a personální část předškolní výchovy, kde jsou mimo jiné zakotveny následující klíčové kompetence:

- dítě je schopno samostatně rozhodovat o tom, co bude dělat, umí vyjádřit svůj názor
- umí nést odpovědnost za své jednání i důsledky svého jednání
- umí být ohleduplný k druhým lidem, dokáže pomoci slabším, pozná nevhodné chování, nespravedlnost, agresi, ubližování druhým
- umí se prosadit, zároveň i podřídít, kooperuje s druhými, zná základní společenská pravidla a chová se podle nich, respektuje druhé, tvoří kompromisy
- napodobuje chování druhých, vnímá mezilidské vztahy ve svém okolí

- dodržuje pravidla a dokáže se jim přizpůsobit
- dokáže pochopit že ubližování, ponižování, agresivita a násilí, nespravedlnost nejsou vhodnými prostředky k dosažení svého cíle a dokáže se těmto projevům bránit
- je tolerantní k odlišnostem druhých
- má představu o základních lidských hodnotách a normách a snaží se podle nich chovat

Dále je v RVP PV uveden hlavní vzdělávací obsah, který je prostředkem k naplňování vzdělávacích záměrů a uskutečňování vzdělávacích cílů. Je definován pouze rámcově v podobě předpisů „učiva“ a „očekávaných výstupů“. Vychází z pěti vzdělávacích oblastí: biologické, psychologické, interpersonální, sociálně-kulturní a enviromentální. Podrobněji se na tyto oblasti zaměřím v praktické části práce.

2.2 Interní předpisy mateřské školy

Hlavním interním vzdělávacím předpisem pro mateřské školy je vlastní **Školní vzdělávací program (ŠVP)**. Východiskem pro jeho tvorbu je rámcový obsah uvedený v RVP PV. Má podobu integrovaných bloků, do kterých je vzdělávání dětí uspořádáno a který je pro pedagoga jediným předepsaným požadavkem pro tvorbu ŠVP. Mateřské školy dostávají značnou volnost v tom, jak daný vzdělávací program pojmu a jakými prostředky ho budou realizovat. Důležité je propojení mezi vzdělávacími oblastmi a integrovanými bloky, o některých se lze jen okrajově zmínit, jiné lze použít detailněji. Záleží na pojetí – bloky se mohou orientovat na určité téma, mohou být zakomponovány do různých životních situací nebo mohou být zaměřeny k tématickému programu či projektu dané mateřské školy.

„Zaměření těchto bloků by mělo vycházet z přirozených potřeb dítěte a ze skutečností dítěti a jeho životu blízkých. Jejich obsah by měl být předškolnímu dítěti srozumitelný, užitečný a pro ně prakticky využitelný. Měl by pomáhat dítěti chápat sebe sama i okolní svět, rozumět jeho dění a orientovat se v něm. Měl by být upraven tak, aby vyhověl věku, úrovni rozvoje a sociálním zkušenostem dětí.“ (RVP PV, 2004, s.28)

Praktické činnosti uvedené v jednotlivých blocích by měly na sebe významově navazovat nebo se vzájemně doplňovat, postupně přecházet jeden do druhého, aby děti viděli věci z různých úhlů pohledů a dokázali mezi jednotlivými činnostmi nacházet souvislosti. Získané poznatky pak pro ně budou snáze využitelné v praxi i v dalším učení.

Některá větší předškolní zařízení, která mají děti rozdělené do tříd podle věku či určitého zaměření nebo specifických potřeb, mohou zpracovávat ještě třídní vzdělávací program, který je vytvořen pro danou skupinku dětí.

Mezi interní předpisy patří také **Školní řád**, v něm jsou zmíněny především provozní a organizační záležitosti. K mravní výchově většinou směřuje pouze část „práva dítěte“ a „práva rodiče“. Bývá v něm zdůrazněno, že:

- dítěti je poskytována ochrana (jídla, oblečení, lékařská pomoc..)
- dítě je respektováno (slušné zacházení, nárok na přátelství)
- zákaz diskriminace z důvodu barvy pleti, rasy či náboženskému vyznání
- dítě má právo na kladné emoční a laskavé prostředí
- je respektován rozvoj dítěte, jeho vlastní identita (rozvoj nadání, právo hrát si, záruka soukromí..)
- právo tvořit si svůj život přiměřeně svému věku

MŠMT dále vydává „*Desatero pro rodiče dětí předškolního věku*“ kde jsou uvedeny výchovné a vzdělávací předpoklady, které by dítě mělo zvládnout před vstupem do základní školy. Je zde však zdůrazněno, že zrání dětí bývá nerovnoměrné a uvedené parametry nemusí zvládnout celkově, ale jen částečně. Tento dokument je přehledem základních dovedností dítěte a sjednocuje cíle rodiny a předškolního zařízení a klade důraz na vzájemnou spolupráci, která se stává významnou součástí vzdělávání dítěte.

2.3 Požadavky na osobnost učitelů

V každém výchovně vzdělávacím procesu rozlišujeme několik základních činitelů. Pedagog jako iniciátor tohoto procesu je pro vytváření výchovného procesu nejdůležitějším prvkem. Společně s výchovnými prostředky spoluvytváří efektivní prostředí pro získávání poznatků a zkušeností ve školním prostředí.

„Pedagog je iniciátorem a organizátorem výchovného procesu a na jeho odborné i pedagogické erudici, na jeho všeobecném a odborném vzdělání, stejně jako na vzdělání pedagogickém a metodickém i na jeho osobnostním profilu značně závisí efektivnost výchovné práce.“ (Jůva, 1977,

s. 142) Již klasik ruské pedagogiky K. D. Ušinskij vyzdvihl, že žákovu osobnost lze vychovat jedine působením skutečné osobnosti učitelovy.

Úspěšná výchovná práce pedagoga klade požadavky na jeho všeobecné vzdělání a na jeho osobnostní profil v širším slova smyslu. Pouze propojením těchto dvou aspektů je daným předpokladem pro účinnou výchovnou práci. K všeobecnému vzdělání patří zároveň i hluboké pedagogické vzdělání, zahrnující nejen teoretické vědomosti v podobě cílů, prostředků, metodách a formách vzdělání, ale i soubor dovedností a návyků, které pedagogovi umožní přenést poznatky do praxe výchovného procesu.

Důležitými předpoklady pro pedagogickou práci s dětmi jsou následující rysy pedagogovy osobnosti: pedagogický optimismus, zaujetí, takt, klid, organizátorské schopnosti, láska k žákům, spravedlnost. (Jůva, 1977, s. 144)

Výchovně vzdělávací práce v mateřské škole má vzhledem k věku dítěte a poslání tohoto zařízení své zvláštnosti. Hlavním úkolem je všestranně zaměřená péče o dítě po celou dobu pobytu v předškolním zařízení, výchovná stránka se snaží převyšovat didaktické prvky nebo být výrazně propojena. Ve většině případů jde o souborný komplex úkolů, který přímo vyžaduje tvůrčí práci učitelky.

Dalším důležitým aspektem pro výchovnou práci v předškolním zařízení je získání autority pedagoga. Pro děti bývá mateřská škola prvním zařízením, kde se pohybují bez zázemí rodičů a kde většinou s přejímání autority učitelek nebývá problém. Citlivým přístupem a přiměřeným vedením se dítě vhodně naučí uznávat učitelky podobně jako v rodině své rodiče.

Cílem úspěšné výchovy je tvořivá práce učitelek v mateřských školách. S přihlédnutím k věkovým a individuálním zvláštnostem, daným podmínkám a situacím, spolupráci s rodinou se učitelka samostatně rozhoduje, jakým způsobem bude přizpůsobovat svoje vedení daným podmínkám v denních plánech výchovné práce. Samostatně si vytváří program podle jednotlivých výchovných složek. Vede děti k tomu, aby si osvojily morální hodnoty a návyky. Působí na rozvíjení citů i při činnostech neplánovaných, které se během denní činnosti vyskytnou, jelikož hlavně z těchto zdrojů a poznatků děti v tomto věku nejvíce těží a získávají zkušenosti.

Činnost pedagogů mateřských škol by měla být směřována k všestrannému rozvoji dítěte, upevňování základních morálních hodnot, získávání kladného vztahu ke škole a utváření pozitivních vazeb v životě.

3 MRAVNÍ VÝCHOVA

Mravní výchova je jednou z nejsložitějších částí výchovy, která zajišťuje významnou složku rozvoje osobnosti. Úkolem mravní výchovy dětí je cílevědomé a plánovité vytváření morálního přesvědčení jedince v souladu s jeho jednáním a podřizováním se mravním normám společnosti. Jde o utváření a přijetí určitých norem chování a jednání v kolektivu vrstevníků. Normy mravního chování vycházejí z veřejného mínění a také z vnitřního přesvědčení člověka. Morální požadavky jsou obecně platné a podkladem pro ně jsou vztahy a skutečnosti, které jsou všeobecně přijímány širokou veřejností.

„Morálkou neboli mravností je označován souhrn pravidel vzájemného chování lidí, které se v dané době a daném prostředí považují za důležité a společensky závazné. Jsou v ní obsaženy složky: morální jednání, morální vztahy a mravní vědomí.“ (Kučerová, 1992, s.8)

Mravní výchovou je označován proces dlouhodobý a komplexní, který probíhá ve třech fázích:

- první fází je utváření **mravního vědomí**, kde se formují představy o žádoucích rysech chování
- ve druhé fází jde o formování **mravního přesvědčení**, jde o posilování morálních citů pomocí citového prožitku, jedinec zjišťuje důležitost dodržování daných norem nejen v jeho prospěch, ale i v prospěch celé společnosti
- ve třetí fází jsou upevňovány **volní vlastnosti osobnosti**, které pomáhají vytvořit chování přijatelné společenským normám a požadavkům

Při mravní výchově ve školních zařízeních by měli pedagogové v problematických situacích zaujímat neutrální stanovisko, respektovat morální přesvědčení dětí i jejich rodičů. Směřovat by je měli k dodržování pravidel vzdělávacích institucí a vzájemného respektování možných odlišností ve společnosti dětí.

3.1 Metody mravní výchovy

Mravní výchova u dětí předškolního věku je zaměřena na vytváření sociálních a mravních zkušeností dítěte a na rozvoj představ o vhodném a nevhodném chování. Dítě se učí řídit vlastní jednání a chování a postupně si osvojuje postoje a názory, které by měly být v souladu s chováním a potřebami ostatních.

Při osvojování návyků žádoucího chování mají velký význam použité metody, které uplatňujeme při výchovném procesu. V literatuře jsou popisovány jako metody mravní výchovy, Každá má svoji specifickou funkci a žádnou metodu není možné preferovat. Volba použité metody pro konkrétní případ výchovné situace je dosti obtížná a závislá převážně na osobnosti pedagoga, dále na jeho zkušenostech, názoru či postoji.

„Základním požadavkem při volbě metodologických postupů je otázka přiměřenosti, poutavosti, zajímavosti a úspěšnosti výchovného procesu. Výchova dětí v mateřské škole vyžaduje diferencovaný přístup, a to jak k celé skupině dětí, tak i při individuální práci s dítětem. Učitelka dává přednost názoru a praktickým činnostem před slovními metodami. Používá je převážně tehdy, když slovem doprovází, vysvětluje a usměrňuje činnost dětí.“ (Jírová, Pelikánová, Zátopková, 1989, s. 21)

Zmíním se zde pouze o nejběžnějších metodách mravní výchovy, u každé se pokusím stručně popsat v čem spočívá a co má za úkol.

Metoda požadavků

Metoda požadavků upřesňuje obecné cíle výchovy do jednotlivých dílčích úkolů, které jsou poté prezentovány dětem jako povinnosti. Tato metoda nejvíce souvisí se zásadou cílevědomosti výchovného působení. Snaží se co nejvíce podněcovat žádoucí chování dítěte v každodenních činnostech. Je nutné naučit děti zachovávat požadovaná pravidla a zároveň vyhýbat se nežádoucím prvkům v jejich chování. Jde o metodu převážně slovní, která vlivem autority učitele působí přímo na chování dítěte. Nejdůležitějším úkolem této metody je to, aby děti byly schopny dodržovat pravidla, prozatím bez hlubšího pochopení, dosáhnoutí tzv. vnější kázně“. Až později v předškolním věku se učí pochopit morální souvislosti důkladným vysvětlováním a zdůvodňováním. Je nutné požadavek přednést přesvědčivým tónem, který nepřipouští námitky.

Metoda vysvětlování

Tato metoda plynule navazuje na metodu požadavků. *„Vysvětlování se využívá převážně v první fázi nácviku etických návyků, chcete-li dítě seznámit s úkolem, jde-li o vysvětlení nového požadavku.“* (Jírová, Pelikánová, Zátopková, 1989, s. 19). Při vysvětlování musíme dbát na to, aby bylo stručné, srozumitelné a pro děti přijatelné a přitažlivé. V průběhu her nebo ostatních činností je velmi často nutné dítě povzbuzovat, motivovat, případně mu ukázat, jak má dál postupovat a tím ho podnítit k jeho další činnosti. Zvláště děti nesmělé nebo bázlivé budou potřebovat posílit sebevědomí a dodat víru ve své schopnosti.

Metoda přesvědčování

Metoda přesvědčování opět úzce navazuje na předchozí metodu vysvětlování. Významným rozdílem mezi nimi je, že metoda vysvětlování je zaměřena na intelektuální stránku dítěte a metoda přesvědčování je používána na stránku emocionální. Cílem je vzbudit v dítěti pocity závažnosti, povinnosti a odpovědnosti vůči mravním normám. Vyvolává u dítěte pocit jistoty, že jednání je správné, jedině možné a přípustné. Ovšem nestačí jen chápat morální normy, ale je nutné přesvědčit o jejich závažnosti.

Použití této metody je velice složité, je totiž mnohem těžší někoho přesvědčit než někomu něco vysvětlit. Přesvědčit znamená zaujmout jej citově natolik, že uvěří správnosti daného chování či jednání.

Metoda přesvědčování bývá často spojována s metodou příkladu a je efektivním pomocníkem při uplatňování metody vysvětlování.

Metoda příkladu

Pro výchovné působení na děti předškolního věku je obzvlášť účinná metoda příkladu. Dítě je ovlivňováno tím, jak se chová jeho oblíbený hrdina, blízká osoba či kamarád. Dítě tyto citové vztahy velmi silně prožívá a tím se umocňuje snaha podobat se svému vzoru. (Jírová, Pelikánová, Zátopková, 1989, s. 20).

Metoda příkladu je v mravní výchově velice často uplatňována, zejména při utváření základů povahových vlastností, jejichž podstatu vlastně nelze dětem nějakým způsobem přiblížit. Děti potřebují vzhledem ke svému způsobu myšlení poznávat morální kvality bezprostředně a názorně. Prožitek je pro ně nejdůležitějším způsobem získávání mravních zkušeností. Dětem je v příkladech názorně znázorňována příčinná souvislost mezi jednáním a jeho důsledky. Používání příkladů má i svou stinnou stránku – záporný příklad může děti upoutat více než kladný. Dle rčení: „Zakázané ovoce nejvíce chutná“. Snažíme se proto nepřehánět chválu nebo naopak hanění určitého hrdiny, jelikož se pro děti může stát určitým způsobem sympatickým.

Metoda cvičení

Metoda cvičení se zaměřuje na výchovu žádoucích činností dítěte. Rozhodující je především vlastní průběh dané činnosti, při které se praktikuje výchova mravních vlastností. Cvičením neboli opakováním požadovaného jednání se upevňují vhodné způsoby chování a postupně se zautomatizují. Podstatou různých druhů cvičení je odvést pozornost od činností nevhodných a nalézt pro děti činnosti vhodné a poutavé. Tato metoda se uplatňuje především prostřednictvím

různorodých činností a her nebo také při plnění různých úkolů v mateřské škole. Cvičení probíhá prostřednictvím přirozeného denního režimu nebo jiných přirozených činností. Další formou jsou uměle vytvořená cvičení, při níž děti získávají dovednosti žádoucího chování, např. při vystupování, různých formám zdvořilosti aj. Je důležité cvičit různé formy chování na úkolech, s nimiž se dítě může potkat v běžném životě, jelikož i z tohoto obrázku se učí reagovat vhodným způsobem.

Metoda hodnocení

Metoda hodnocení je zaměřena na emocionální stránku psychiky dítěte. Učitelky podporují žádoucí chování dětí hodnocením jejich chování či jednání. Tato metoda je uplatňována ve dvou možnostech: kladné hodnocení – schválení (pochvala), záporné hodnocení – odsouzení (trest).

„Pochvala znamená pro dítě uznání, je pro ně projev souhlasu dospělého s jeho chováním a je velmi účinnou metodou zvláště při výchově sebedůvěry“. (Jírová, Pelikánová, Zátopková, 1989, s. 20). Je to metoda velmi účinná a pozitivně ovlivňuje chování dítěte i celý jeho socializační proces.

„Trest jako výchovná metoda musí být velmi uvážený a měl by se použít pouze výjimečně. Učitelka by měla vytvořit ve třídě takové ovzduší, aby pro dítě byl trestem její káravý pohled nebo tón v hlase, případně důrazná domluva. V ojedinělých případech je pro dítě největším trestem krátkodobé vřazení ze hry nebo částečná izolace ostatních činností.“ (Jírová, Pelikánová, Zátopková 1989, s. 21)

3.2 Mravní výchova jako prostředek socializace

Na socializaci dítěte má elementární vliv jeho rodina. Rodiče předávají dítěti vzory chování, jež získali sami z předchozí zkušeností a vštěpují mu určité kulturní standardy.

Proces socializace v předškolních zařízeních je v podstatě definován rámcovými cíli mateřské školy. Je zaměřen na rozvíjení dítěte a jeho schopnosti učení, osvojování si základů hodnot, na nichž je založena naše společnost, a rozvíjení samostatnosti a schopnosti projevit se jako samostatná osobnost působící na své okolí. (Svobodová a kol., 2010, s. 119)

Naplněním těchto cílů a pěstování hodnot mravní výchovy už v předškolním období je považováno za neoptimálnější. Splnění daných úkolů předpokládá vzbudit a pěstovat u dětí kladné postoje a citovou angažovanost, díky kterým lze u dětí rozvinout prvky žádoucího chování.

Nezbytnou podmínkou k utvoření schopnosti ovládat své jednání a chování je používání řeči. Prostřednictvím řeči lidé usměrňují, motivují chování dítěte, mohou mu sdělovat spokojenost, pochvalu nebo vyslovit své city. Dítěti se prostřednictvím řeči dává jistota a celému životu obsah. Zpočátku jde převážně o jednosměrné ovlivňování dítěte dospělým, kdy se na dítě obrací se svými požadavky. V průběhu další socializace je dítě schopno požadavkům rozumět a ztotožnit se s nimi.

Lze tedy potvrdit ověřenou tezi, že lidskou osobností se člověk stává teprve v procesu začleňování do mezilidských vztahů. (Jírová, Pelikánová, Zátopková, 1989, s. 9).

„Socializace je tedy pozvolnou proměnnou lidské bytosti v osobnost, je nepřetržitým procesem, v němž dítě přijímá podněty ze svého okolí, zaujímá k nim své stanovisko a má-li správně osvojené návyky mravního chování, úměrně na situaci reaguje.“ (Jírová, Pelikánová, Zátopková, 1989, s. 10).

Pozitivní zkušenosti a hojné zážitky, které dítě získává od narození, usměrňují a rozvíjí proces jeho socializace. Žije-li ovšem dítě v konfliktním nebo traumatizujícím prostředí a jeho životní zážitky jsou spíše negativní, může se stát, že si i nadále bude podle těchto zkušeností vytvářet své postoje. Zkušenosti získané v útlém dětství jsou většinou základem pro vytváření pozdějších postojů, chování a jednání.

Socializace dítěte, jak jsme již zmínili, začíná jeho narozením. Postupně získané zkušenosti dítěte rozvíjejí první povahové rysy osobnosti, základy mravního a společenského vývoje a formují sociální stránku člověka. Prožíváním pozitivních společenských vztahů a zkušeností, vztahu k životnímu prostředí od nejmenšího věku dospívá dítě k poznání, že existují určité normy, hodnoty a zásady, které usměrňují jeho chování. Jedná se o zdroje sebeovládání i vlastního rozvoje dítěte, vztah k sobě samému.

V průběhu předškolního období si dítě utváří jasnou představu o tom, co je či není správné. Naučí se tím částečně řídit sám sebe v souladu se společenskými normami a pravidly. Výchovné působení je účinné zejména chápeme-li dětskou osobnost jako celek. Znamená to, že musíme vidět dítě jako souhrn zkušeností, vztahů a záměrných i náhodných vlivů, které na něj působí. Je nutné si uvědomit, že učitelka vychovává dítě nejen vysvětlováním, příkazy, zákazy a příklady, ale i svým jednáním, chováním a celkově svým životním pohledem na svět. Proto všichni v okolí dítěte, jež se podílejí na jeho výchovném působení, musí zamýšlet nad tím, jaké mají jejich projevy chování a jednání vliv na socializaci dítěte.

Dítě před vstupem do školy by se mělo naučit ovládat své základní mravní postoje. K nejdůležitějším patří: *„Nést odpovědnost za své projevy a činy, usilovat o překonávání překážek,*

chápat a dodržovat pravidla kolektivního soužití, tj. Orientovat se na spolupráci a vzájemnou pomoc při různých činnostech.“ (Jírová, Pelikánová, Zátopková 1989, s. 14)

3.3 Hra jako prostředek mravní výchovy

„Dětská hra je formou spontánní či řízené aktivity, v níž se dítě realizuje, rozvíjí, učí i zespolečňuje. Je tedy specifickou formou činnosti a má svou motivaci, průběh, případně i cíl.“ (Mišurcová, Fišer, Fixl, 1980, s. 31)

Hra měla vždy významné místo nejen v životě dětí, ale i celé společnosti. Jde o nejzákladnější a nejefektivnější výchovný prostředek zejména v předškolním věku, kdy hra zaujímá přední místo v oblíbenosti nabízených činností. Při hře se dítě nejen formuje, ale i projevuje. Proto je hra příležitostí, kdy můžeme dítě poznat a na základě toho dítě vychovávat.

I při výchově hrou je naším hlavním úkolem usměrňovat činnost dětí takovým způsobem, abychom v nich utvářeli vlastnosti, které jsou žádoucí, aby byly schopny pochopit řád a fungování lidské společnosti.

Typickým druhem hry pro předškolní věk je **hra námětová**, v nichž děti napodobují činnosti a děje ze svého prostředí. Patří sem hry na maminku, na obchod, na lékaře, na školu apod. (Mišurcová, Fišer, Fixl, 1980, s. 73).

Tyto hry se postupně obohacují o nové prvky, kolem třetího věku se dítě prozatím soustředí na jeden prvek, starší si již všímá detailů. Při hře na maminku už mu nestačí jen miminko, potřebuje i vřavku, aby mohlo o dítě lépe pečovat. Panenka je vůbec za typickou hračkou pro dívky. Chlapci dávají přednost autům, ale i tak se u nich objevují medvídci nebo jiná zvířátka, která bývají oblíbenými přáteli a důvěrníky, s nimiž prožívají své radosti i trápení.

Pro mravní výchovu je velmi účinná **tvořivá hra**, která děti spojuje do skupin, v nichž se blíže poznávají a tolerují. Snaží se pochopit a respektovat názor ostatních a učí se přejímat odpovědnost za fungování celé skupiny. Při této činnosti se nejlépe formují sociální vztahy. Účast v tvořivé hře vyžaduje okamžité podřizování se potřebám hry, plněním požadavků dobrovolných i nezbytných a přináší vnitřní motivaci. Při účasti ve hře je nutné rozvíjet aktivitu dítěte, jeho chování, učit je pomáhat druhým, neubližovat jim a i schopnost projevit soucit a porozumění. Důležitým aspektem je rozvoj vlastní iniciativy, samostatnosti, trpělivosti a vytrvalosti.

Pohybové hry jsou další vhodnou aktivitou, jak rozvíjet mravní výchovu dítěte. Zde je možnost ověřit si své pohybové schopnosti se schopnostmi ostatních dětí, může měřit své úspěchy či

neúspěchy. Zapojení do hry, podřízení se pravidlům a umět se smířit s neúspěchy – to vše je součástí získávání zkušeností při hře. V průběhu hry se učí ukázněvat své chování, osvojuje si čestné jednání a respektuje pravidla. Tímto způsobem se dítěti přirozeně vštěpují základy morální výchovy.

Didaktické hry mají pro mravní výchovu také svůj velký význam. Spojují spontánní dětskou činnost s cílevědomou prací a rozvíjí kladné povahové vlastnosti. Bezprostřední zážitky při společné hře umožňují dítěti poznat, že je součástí kolektivu a přináší mu pocit sounáležitosti. Dítě se učí respektovat pravidla, podřizuje se pravidlům a vyvíjí volní úsilí. Rozvíjí se tím ukázněnost a sebeovládání a probudí se zájem o hru.

Velmi oblíbené jsou **hry dramatické**, kdy děti představují osoby svého blízkého okolí nebo své oblíbené hrdiny, mění kostýmy a převleky, dramatizují pohádky nebo příběhy a zpívají či tančí. Hrají si rádi také na divadlo. Zhotovují si vlastní loutky, vyrábějí kulisy, scény a jiné věci. Rádi pořádají pro své nejbližší loutková představení.

S dramatickými hrami úzce souvisí **hudební hry**. Od narození dítě upoutává jakékoli zvuk a rády zvuk jakkoli napodobují. Oblíbenými hračkami bývají hudební nástroje a jiné zvukové hračky. Je důležité děti naučit s těmito hračkami zacházet, aby nedělaly pouze hluk, ale hrály citlivě a s potěšením. Velice účinné je spojení zvukových her s opakováním říkadel, to přináší dětem obzvláště radost upřímně je baví.

Ke hře neodmyslitelně patří také nástroj hry a tím je hračka. V dnešní době již existuje nesčetné množství her a hraček. Také formy dětských her jsou různorodé. V předškolním věku dítěte bývá hra rozvinutější a strukturovaná. Velice často děti baví hra s běžnými předměty, kterým sami vytvoří ve své fantazii účel. Podobně to bývá s hračkami nalezenými či vlastnoručně vyrobenými. Pro děti tohoto věku bývají typickými hračkami předměty, které napodobují činnost dospělých, ale důležité jsou pro ně i stavebnice a skládačky na procvičování jemné motoriky. Nelze také dítě zahrnout velkým množstvím hraček, často se stane, že dítě přebíhá od jedné k druhé a je rozptýleno či dokonce znuděno. Dítě si má hrát v klidu, nerušeně, ale sledujeme jeho reakce a případně hru usměrňujeme. Každé dítě má oblíbené jiné hračky a tak je zapotřebí se snažit nabízet dítěti hračky různorodé, tzn. Pohybové, smyslové, intelektuální, společenské.

3.4 Stanovení hranic při výchově předškolního dítěte

Při vštěpování morálních hodnot dítěti je důležité dítěti nastavit hranice pro jeho jednání a chování, dostává se mu tím určitý orientační bod, kam až může zajít. Zároveň je vnímá jako jistotu a bezpečí.

Hranice si děti nejběžněji osvojují z vnějších mezilidských vztahů a výchovy. Pro dítě se ale hranice může stát jakýmsi blokem, jelikož si často spojuje „stanovení hranic“ se zákazy, příkazy a omezením. Ovšem při šetrném nastavení hranic a důslednosti jejich dodržování je dítě schopno samo správně rozhodovat a jednat podle norem daných společností. Správně vymezené hranice jsou jednoznačně položené a jasné, ale zároveň pro děti srozumitelné.

Většina rodičů či pedagogů velmi dobře ví, že stanovení hranic je ve výchově dítěte nezbytné. V praxi se však takto často neděje. Rodiče v dnešní době nemají na dítě dostatek času nebo trpělivosti a tak se stává, že dítěti „povolí“. Ovšem zde musíme mít vždy na mysli jednu zásadu: je jednodušší dítě vychovávat než převychovávat. A když jednou upustíme od nastavených pravidel, je těžké dítěti později vysvětlit, že je nutné je dodržovat vždy.

Je zcela přirozené, že čím více je dítě ve styku s lidmi, tím více se musí přizpůsobit mravním hodnotám a měřítkům. Příklad chování ostatních je pro děti většinou významným činitelem. Dítě, na které rodiče nemají moc času a které se pohybuje mezi špatnými kamarády, podlehne brzy jejich vlivu a pokud nemá v sobě vybudovaná mravní měřítká, brzy přijme hranice a standarty pro tuto skupinu a bude pokládat za správné to, co v okolí slyší a vidí.

S pravidly správného chování a jednání tedy nelze čekat, až dítě „dostane rozum“, je nutné je učit od nejútlejšího věku. Ne však stylem kázání, příkazem, omezením nebo dokonce trestem, ale postupem zcela nenásilným a přirozeným, nejlépe prostřednictvím praktického příkladu z jeho blízkého okolí.

Většina problémů při výchově dětí spočívá v nedostatečném definování hranic. Děti potřebují hranice i pravidla. Vymezení hranic má být jednoznačné, jasné a zřetelné a zároveň pro děti srozumitelné. Rodiče často v důsledku lhostejnějšího přístupu k výchově užívají pouze zákazy a tresty. Tento postup není vhodný, jelikož děti vede ke lži. Dalším důležitým prvkem při stanovování hranic je rozhodnost nejen v intonaci hlasu, ale také radikální postoj těla. Je nutné, aby dítě pochopilo, že hranice jsou stanoveny vážně.

Pro toho, kdo stanovuje hranice je také důležité vědět, jak se zachová, když budou hranice porušeny nebo se nedodrží sjednaná dohoda. Vymezování hranic, jak již bylo řečeno, by nemělo mít nic společného s trestem. Při přesně a jasně definovaných pravidlech musí být dítě schopno odhadnout důsledky při jejich porušení. Trestání může krátkodobě vyřešit situaci, ale má také mnoho negativních důsledků, kterými mohou být pozdější agresivní chování dítěte či úzkostné chování.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VLASTNÍ VÝZKUM

4.1 Metodologická východiska

Stanovení cílů praktické části a výzkumných otázek

Praktickou část tvoří dvě části. V první části se pomocí metody obsahové analýzy pokusím specifikovat, jak je zakotvena mravní výchova v legislativních dokumentech pro předškolní vzdělávání.

Druhou částí výzkumu tvoří rozhovory s učitelkami vybrané mateřské školy. Mým cílem bylo získat odpovědi na následující výzkumné otázky:

- Jaké postoje mají učitelky k mravní výchově dětí v mateřské škole?
- Jaké konkrétní metody mravní výchovy v dané mateřské škole používají?

Popis použitých metod

K uskutečnění cílů praktické části bakalářské práce jsem použila následující metody:

- **Analýza dokumentů**

Metodou analýzy dokumentů jsem se snažila zjistit, jak je mravní výchova zakotvena v jednotlivých kurikulárních předpisech pro předškolní vzdělávání.

Dále jsem zkoumala zda a jakým způsobem mají zakotvenou mravní výchovu ve Školním vzdělávacím programu ve vybrané mateřské škole. Výchovný program v této konkrétní mateřské škole nese název „Hrajeme si celý rok“.

- **Rozhovor**

Metodou rozhovoru jsem zjišťovala, jaké postoje mají učitelky vybrané mateřské školy k mravní výchově a jak podle nich jejich mateřská škola nejvíce ovlivňuje mravní výchovu. Použila jsem metodu standardizovaného rozhovoru, kdy jsem si předem připravila otázky a přednesla je učitelkám. Nechala jsem je přemýšlet nad odpověďmi a následně realizovala samotný rozhovor.

- **Analýza činností**

Poslední metodu jsem zvolila z důvodu absolvování praxe v dané mateřské škole, konkrétně jsem sledovala průběh jednotlivých činností dětí během celého dne a pokusila jsem se je detailněji popsat a navrhnout vlastní metody nebo činností přispívající k mravní výchově dětí.

4.2 Rozbor Rámcového vzdělávacího programu

Jak jsem již uvedla v teoretické části práce, je Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále RVP PV) ústředním dokumentem pro základní koncepci předškolního vzdělávání. Je v něm uvedeno celkové pojetí pedagogických činností v průběhu předškolního institucionálního vzdělávání a zároveň stanovuje jeho hlavní požadavky, podmínky a pravidla.

Vedle pedagogických a vzdělávacích cílů jsou zde uvedeny i požadavky na mravní výchovu dětí. V tomto dokumentu nalezneme směřování k mravní výchově v několika kapitolách. Je zakotvena v úkolech předškolního vzdělávání, rámcových cílech, klíčových kompetencích a nejdetailněji je uvedena ve vzdělávacím obsahu.

Všeobecným úkolem mateřské školy nejen z pohledu mravní výchovy dle RVP PV je obohacovat dítěti denní program a usilovat o to, aby čas, který stráví v mateřské škole byl pro dítě radostí a zdrojem dobrých a spolehlivých základů do života i vzdělávání. Děti je nutné učit žít ve společnosti ostatních a postupně mu vštěpovat normy a hodnoty uznávané touto společností. (RVP PV, 2004, s. 5)

K uplatnění mravní výchovy v mateřských školách je v programu zdůrazněna tolerance skupiny, ale i respektování individuality jedince. Pedagog má za úkol iniciovat vhodné činnosti vedené k porozumění nejen sebe sama, ale i chápání okolních souvislostí života dítěte. (RVP PV, 2004, s. 6)

Mravní výchova zakotvená ve vzdělávacím obsahu RVP PV

Mravní výchovu vzhledem ke klíčovým kompetencím jsem popsala v teoretické části. Nyní se pokusím o analýzu mravní výchovy ve vzdělávacím obsahu RVP PV, kde je uvedena nejkonkrétněji. Vzdělávací obsah RPP PV je hlavním prostředkem vzdělávání v mateřské škole. Slouží k naplňování vzdělávacích záměrů a dosahování cílů vzdělávání. Je rozdělen do pěti oblastí

a formulován v podobě „učiva“ a „očekávaných výstupů“. Jednotlivé okruhy jsou vzájemně propojeny a navzájem se ovlivňují. (RVP PV, 2004, s. 12)

Jedná se o tyto oblasti: biologická (dítě a jeho tělo), psychologická (dítě a jeho psychika), interpersonální (dítě a ten druhý), sociálně-kulturní (dítě a společnost) a enviromentální (dítě a svět).

V uvedených oblastech můžeme nalézt jednotlivé dílčí cíle a očekávané výstupy, které se konkrétněji vztahují k mravní výchově dětí předškolního věku.

Ve vzdělávací oblasti **„Dítě a jeho tělo“** nalezneme například dílčí cíl v podobě uvědomění si vlastního těla a získání poznatků a dovedností k podpoře zdraví. Zdůrazněno je zde osvojování si zdravých životních návyků a postojů jako základů zdravého životního stylu. Preferovány jsou činnosti směřující k ochraně zdraví, osobního bezpečí a tvorbě zdravých životních návyků. Očekávaným výstupem je, aby děti věděly jak si chránit své zdraví a bezpečí, případně se uměly obrátit na pomoc ostatních. Děti jsou také vedeny k aktivnímu pohybu a zdravé výživě. (RVP PV, 2004 s. 14 -15)

V další oblasti, jíž je **„Dítě a jeho psychika“** nalezneme především snahu o rozvoj komunikačních dovedností a osvojení si schopnosti komunikovat s druhými lidmi. Děti se učí vyjadřovat samostatně a srozumitelně své myšlenky, pocity a názory, naslouchat druhým a také se učí reagovat na nastalé životní situace. Dále je vedeno k zájmu o knížky, četbu, divadlo nebo film. (RVP PV, 2004, s. 16)

Důležitým prvkem mravní výchovy uvedené v této oblasti je rozvoj poznávání sebe sama, uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí a spokojenosti a dále rozvoj schopnosti sebeovládání. Jako prostředky k rozvoji této činnosti jsou navrhovány hry vyžadující samostatné vystupování, vyjadřování vlastních názorů a rozhodování a dále hry k učení ovládnutí sebekontroly, zvláště ovládnutí záporných emocí, například hněvu, zlosti aj. (RVP PV, 2004, s.20-21)

Důležitým prvkem vůči mravním hodnotám je pro dítě naučit se respektovat stanovená pravidla a umět vyjádřit souhlas či nesouhlas s nastalou situací.

Oblast interpersonální nazvaná **„Dítě a ten druhý“** je zaměřena na utváření vztahů k ostatním, jak k dětem tak k dospělým a na posílení vzájemné komunikace. Důraz je kladen na seznámení s pravidly chování k druhému, posilování prosociálního chování jak v rodině, tak v mateřské škole, utváření respektu k postoji druhého a rozšíření verbálních i neverbálních komunikačních aktivit při komunikaci s druhým.

Očekávanými výstupy z pohledu mravní výchovy jsou pro děti umět navazovat a komunikovat s druhým, respektovat jiný názor nebo postoj, naučit se řešit konflikty. Požadovanými výsledky je osvojení si spolupráce s ostatními, dodržování dohodnutých pravidel, umět se dělit o hračky a pomůcky, vnímat co si druhý přeje či potřebuje. V dnešní době je také obzvláště důležité naučit dítě bránit se projevům násilí, ubližování a ponižování a chovat se obezřetně před neznámými lidmi. (RVP PV, 2004, s. 22)

„Dítě a společnost“ je oblast, která je z morálního hlediska zaměřená na včleňování dětí do společnosti a osvojení si návyků, postojů a hodnot v této společnosti daných. Nejúčinnějším prostředkem je jasné a pevné stanovení pravidel soužití v daném kolektivu a jejich důsledné dodržování. Také každodenním pozitivním jednáním ovlivňujeme dětskou osobnost, vidí vstřícnost v chování a samo se pak také tak chová. Důraz je kladen také na poznávání morálních hodnot v mezilidských vztazích. Při různých aktivitách si děti si osvojují pravidla vzájemného styku (zdvořilost, ohleduplnost, spolupráce) a také mravní hodnoty (dobro, zlo, spravedlnost, pravda..). Udržováním různých tradic a zvyků upevňují také svůj postoj ke kulturním hodnotám. (RVP PV, 2004, s. 24)

Mezi riziky uvedenými v rámci této oblasti je uveden nevhodný mravní vzor chování ostatních lidí, děti mohou být svědky nezdvořilého, netolerantního nebo nevšimavého chování jak v běžném životě, tak i prostřednictvím médií a tím přebírat tyto vzorce chování i při svém jednání.

Enviromentální oblast **„Dítě a svět“** je zaměřena na poznání světa a jeho vlivu na životní prostředí. Dítě je vedeno k vytváření pozitivního vztahu k prostředí, ve kterém žije a k ochraně před nebezpečnými vlivy. Rozvíjena je úcta k životu ve všech jeho formách, živou, neživou, lidmi i celou planetou. Pedagog dětem nabízí aktivity formou vycházek po okolí spojenou s aktivitami zaměřenými na přirozené i zprostředkované poznávání přírody. Věnují se také smysluplné činnosti, která přispívá k péči o životní prostředí a krajinu v nejbližším okolí. (RVP PV 2004, s. 27) Jestliže dítě naučíme mít úctu ke všemu živému, lépe se bude učit toleranci, slušnosti a poctivosti, která s dalšími mravními hodnotami souvisí. Mezi očekávanými výstupy je uváděno pozitivní vnímání okolního světa, vždyť pokud se dítě naučí, že vše má svůj řád, že svět je pestrý a rozmanitý, tak pochopí, že i lidský svět takto může fungovat. (RVP PV, 2004, s. 26 – 27)

4.3 Rozbor interních předpisů mateřské školy

Zakotvení mravní výchovy ve Školním vzdělávacím programu „Hrajeme si celý rok“

Školní vzdělávací program (dále ŠVP) je dokument, který si zpracovává konkrétní mateřská škola v souladu s RVP PV a podle něj se uskutečňuje vzdělávání dětí. Jde o veřejný dokument, který je povinnou součástí dokumentace mateřské školy. (RVP PV, 2004, s. 38)

Mravní výchova je velmi důležitou součástí výchovy dětí v předškolním vzdělávání. Osvojením si morálních hodnot, na kterých je založena společnost, je také jedním z hlavních cílů předškolního vzdělávání. Z toho důvodu by měly mít mateřské školy uvedeny ve svém Školním vzdělávacím programu metody a prostředky, kterými tento cíl uskutečňují.

Otázkou, jakým způsobem je zakotvena mravní výchova ve ŠVP v konkrétní mateřské škole, se budu podrobněji zabývat níže. Zde také probíhala moje odborná praxe a tím se prohloubily moje znalosti v problematice metod mravní výchovy, na kterou se nyní zaměřím.

ŠVP této mateřské školy nese název: „*Hrajeme si celý rok*“. Tato mateřská škola není nijak specificky zaměřená a nachází se v malé obci v srdci Vysočiny. Mottem programu je úryvek z díla Informatorium školy mateřské od J. A. Komenského, které vystihuje postoj mateřské školy k dítěti a zní: „*Nad zlato dražší klenot je dítě,*

ale nad sklo křehčí.

Snadno se může ublížit

a škoda odtud nesmírná“.

Tvarování dětské osobnosti během celého pobytu v této mateřské škole je připodobněno ke šňůrce s korálky. Tak jako navlékáme korálky na šňůrku při hře, přibývají dny ve školce. Každý den je jiný, plný her, zábavy i poznání. Až bude šňůrka plná, uděláme uzel. Potom by měla být z dítěte osobnost připravená na další etapu.

V charakteristice této mateřské školy je jedním z hlavních pilířů výchovně vzdělávací činnosti dána vstřícnost k dětem a rozvoj osobnosti dítěte na základě správně stanovených mravních hodnot. Dítě se během celoročního pobytu ve školce učí zvládat nároky na nové prostředí, souvisle hovořit o tom, co právě vnímá a prožívá, učí se dodržovat pravidla školního kolektivu a respektovat chování druhých.

Obsahem předškolního vzdělávání je zde „*život v MŠ a konkrétní životní situace*“ – například příchod nových dětí do MŠ, střídání ročních období, svátky, oslavy v obci, příprava na vstup do základní školy, oslavy narozenin aj. Proto se zde snaží vytvářet vhodné prostředí, které je pro děti podnětné a zajímavé. Cílem dítěte v MŠ je hrát si a přitom se učit rozvíjet svoji osobnost. Pro děti vytváří prostředí spolupráce, aktivity a respektování ostatních, ve kterém se bude rozvíjet

osobnost každého dítěte v souvislosti s jeho individuálními zvláštnostmi důrazem na zdravé sebevědomí. Jen dítě, které věří ve vlastní síly, je schopno úspěšně zvládnout vstup do školy i do života. Snaží se z dětí udělat partnera, který bude spolurozhodovat, kam se bude směřovat a bude se podílet při vytváření pravidel skupiny, které později přijme za své a bude je respektovat.

Prvky mravní výchovy má tato mateřská škola zakotveny takto:

- vytváříme dětem takové prostředí, aby se cítily spokojené, bezpečné a jisté
- každé dítě má stejná práva, možnosti, povinnosti, nikdo není znevýhodňován
- je respektována osobní svoboda a volnost dětí, i když je podřízena stanovenému řádu chování a norem
- při všech činnostech počítáme s aktivní spoluúčastí dítěte, navozujeme vzájemný pocit důvěry a spolupráce
- podporujeme důvěru jedince v sebe sama, převažuje pozitivní hodnocení
- rozvíjíme v dětech citlivost pro vzájemnou toleranci, ohleduplnost, zdvořilost, vzájemnou pomoc a podporu ve vztahu k ostatním

Důležitou roli při mravní výchově vkládají do komunikace s rodiči. Rodiče jsou pro školku nejdůležitějšími partnery, spolupráci s nimi zahajují už v době adaptace dítěte na pobyt. Podporují zdravý vývoj dětí z oslabených rodin, snaží se kompenzovat chybějící nebo nevhodné vlivy, získávat důvěru a otevřenost ve vztahu. Opravdu se snaží být vstřícní, diskrétní, taktně sdělovat informace a zachovávat soukromí rodiny.

Vzdělávací obsah programu „*Hrajeme si celý rok*“ je v duchu čtyř ročních období rozdělen také do částí a je v souladu s rámcovým vzdělávacím programem RVP PV. Obsah je tvořen nejen v duchu vzdělávání dětí, ale také s důrazem na vštěpování obecných lidských mravních hodnot, kterými jsou láska, úcta, spravedlnost, pravda, poctivost, vlídnost, nesobeckost, odpuštění, pravdomluvnost a jiné.

V každé ze čtyř výchovně vzdělávacích celků jsou uvedeny kompetence, cíle a také navrhované činnosti vhodné pro danou oblast. Z každého vzdělávacího celku jsou poté navrženy konkrétní činnosti, které si učitelky zpracovávají v integrovaných blocích do vlastních týdenních plánů.

Vzhledem k zaměření této práce uvádím zde konkrétní příklady vztahující se nejbližší k mravní výchově dětí.

1. část: „Po prázdninách kluci, holky, spěchejte do naší školky“

Na začátku školního roku je důležité dětem ujasnit pravidla pro pobyt v mateřské škole, upevní si tak postoj k tomu, co mohou a nemohou a získají základní orientaci v řádu a dění v prostředí mateřské školy. Děti se učí základní hygienické, společenské a zdvořilostní návyky, žít spolu, vytvářet pravidla soužití a osvojují si základní pravidla komunikace. Spoluvytváří pravidla společného soužití mezi vrstevníky a chápe potřebu je zachovávat. Dítě se také seznamuje s místem, kde žije a vytváří si pozitivní vztah k němu. Činnostmi, které učitelky uplatňují v tomto období jsou:

- činnosti podporující uvědomování si vztahu mezi lidmi, mezi kamarády, úcta ke stáří, vztah mezi chlapci a děvčaty aj.
- činnosti zaměřené na porozumění pravidlům vzájemného soužití a chování, úklidu, úpravy prostředí atd.
- spoluvytvářejí jasných a smysluplných pravidel soužití ve třídě
- jednoduché pracovní a sebeobslužné činnosti v oblasti hygieny, stolování, oblékání, úklidu, úpravy prostředí

2. část: „Podzime, podzime, už zas nosíš deště“

Prostřednictvím situací a plánovaných činností se děti učí přizpůsobit své chování skupině, ve které žije, spolupracovat a respektovat se navzájem, vnímat svou sounáležitost s přírodním prostředím. Učí se dbát na osobní zdraví a bezpečí své i ostatních, chová se odpovědně vůči životnímu prostředí. Spolupodílí se na společných rozhodnutích, přijímá vyjasněné a zdůvodněné povinnosti a dodržuje dohodnutá pravidla. Také se učí správným způsobem využívat informativní a komunikační prostředky, se kterými se setkává (knížky, encyklopedie, počítač aj.) a rozvíjet tím své mravní a estetické vnímání, cítění a prožívání. Důležité je také dítě naučit mít úctu k životu ve všech jeho formách.

Navrhovanými činnostmi jsou zde především:

- společné diskuze, rozhovory, komunitní kroužek (vyprávění zážitků, příběhů, rozvoj fantazie)
- řešení myšlenkových i praktických problémů, hledání různých možností a varianty
- estetické a tvůrčí aktivity (slovesné, dramatické, literární, hudební)

- aktivity přibližující dítěti mravní hodnoty (dobro, zlo, pravda, spravedlnost)

3. část: „Bude zima, bude mráz“

Prostřednictvím situací a plánovanými činnostmi se děti učí chápat změny kolem sebe, jejich příčiny a souvislosti, nebýt lhostejný vůči okolí, chránit své zdraví i ostatních před nebezpečnými vlivy. Dítě je vhodné naučit vyjádřit svůj názor, svobodně rozhodovat a za své rozhodnutí také odpovídat. Dokáže se prosadit, ale i podřídit, váží si práce i úsilí druhých. Učí se pochopit, že nespravedlnost, ubližování a ponižování, lhostejnost, agresivita i násilí se nevyplácí a je lépe vše řešit dohodou. Chápe také různost a odlišnosti lidí a respektuje je.

Vhodnými činnostmi jsou:

- činnosti směřující k prevenci úrazů (při hře, pohybových činnostech) nemocí a nezdravých návyků (poslech čtených či vyprávěných pohádek či příběhů s mravním ponaučením)
- cvičení v projevování citů, sebekontroly a v sebeovládání
- činnosti vyžadující obhajování vlastních názorů
- činnosti poznávání různých lidských vlastností
- přípravy a realizace společných zábav a slavností (v rámci udržování zvyků a tradic – Mikuláš, Vánoce, vánoční besídka aj.)

4. část: „Na jaře, na jaře čáp jede v kočáře“

Rozvíjení poznatků o živé a neživé přírodě, chápání změn kolem sebe, osvojit si zdravé životní návyky. Prostřednictvím prožitků se učí odpovědnosti za vlastní chování a způsob života, projevovat empatii k druhým. Dítě se učí v běžných situacích uplatňovat základní společenské návyky a pravidla společenského styku, vnímá nespravedlnost, ubližování, agresivitu a lhostejnost. Učí se obhájit svá práva a práva druhých, respektovat je a chápat, že všichni lidé mají stejnou hodnotu. Vytváří si povědomí o mezilidských morálních hodnotách.

Návrhy činností:

- vytváření zdravých životních návyků
- činnosti seznamující děti s klady a zápory sdělovacích prostředků
- činnosti zaměřené na poznávání sociálního prostředí, v němž dítě žije – rodina, mateřská škola

- hry zaměřené na rozlišování různých společenských rolí – dítě, dospělý, rodič, učitelka
- sledování akcí v obci a účast na nich
- ekologicky motivované hry a aktivity

5. část: „Co dovedu, co předvedu“

Děti si osvojují zdravé životní návyky, uplatňují získané dovednosti, vědomosti a návyky při samostatném plnění, učí se na spolupráci s ostatními, někteří se připravují na roli budoucího školáka. Dítě si již uvědomuje, že svou aktivitou a iniciativou může různé situace ovlivnit. Dokáže se radovat z toho, co samo dokázalo či zvládlo, umí reagovat ve formulovaných větách a samostatně vyjadřovat své myšlenky. Poznává jiné kultury a ví, že lidé se dorozumívají i jinými jazyky.

Činnosti podporující tuto oblast:

- dramatické činnosti (předvádění, napodobování), mimické vyjadřování nálad (úsměv, pláč, zloba, hněv, údiv)
- výlety po okolí (přírody, kulturní akce)
- hry s situace, kde se dítě učí chránit soukromí a bezpečí své i druhých
- pozorování životních podmínek, životního prostředí, poznávání ekosystémů
- pracovní činnosti pěstelské, chovatelské

4.4 Rozhovory s učitelkami

Cíl výzkumu

Ve výzkumné části realizované formou rozhovorů s učitelkami jsem si stanovila tyto výzkumné otázky:

- Jaké postoje mají učitelky k mravní výchově dětí v mateřské škole?
- Jaké konkrétní metody mravní výchovy v dané mateřské škole používají?

Popis výzkumného vzorku

Pro tuto část výzkumu jsem si vybrala tři učitelky mateřské školy, ve které jsem absolvovala svoji odbornou praxi. Tato mateřská škola se nachází v malé vesnici Kouty u Třebíče. Mateřskou školu navštěvuje asi 30 dětí, převážně místních, ale dojíždí sem i děti z nejbližšího okolí.

Učitelky této mateřské školy jsou pro tuto práci dostatečně kvalifikované a v tomto zařízení pracují již mnoho let. Všechny tři se nachází ve věku 40 -50 let.

Technika výzkumu

Formou strukturovaného rozhovoru jsem se pokusila získat odpovědi na výzkumné otázky. Předem jsem si připravila všechny otázky a poté je přednesla učitelkám v mateřské škole. Nechala jsem je přemýšlet nad odpověďmi a při následném realizování rozhovoru jsem získala odpovědi od všech tří učitelek. Cílem tohoto výzkumu je individuální pohled učitelek na problém mravní výchovy, obhajují zde své vlastní názory a subjektivně hodnotí situaci v jejich vzdělávacím zařízení.

Součástí výzkumu jsou i praktické příklady činností podporující mravní výchovu. Tyto uvádím v příloze této bakalářské práce.

4.5 Vyhodnocení a interpretace výsledků rozhovorů

Rozhovor obsahoval 6 otázek. Nyní se budu detailněji věnovat každé z nich.

1. Co by se děti ve školce měly zejména naučit a proč?

Uvedeny zde byly podobné odpovědi. Nejdůležitější se učitelkám jevílo z pohledu socializace naučit se respektovat jeden druhého, být k sobě tolerantní, ohleduplní a naučit se respektovat pravidla stanovená v kolektivu i v celé společnosti. Dále neubližovat si, dokázat se domluvit, nevyvolávat spory. U jedné z odpovědí zazněl důležitý poznatek: „*Naučit děti říkal automaticky slovíčka „prosím“ a „děkuji“*“, která jsou podle ní základem slušného chování.

Jako důvod bylo uvedeno, že děti je důležité naučit toleranci k sobě navzájem co nejdříve, jelikož si mohou přebírat špatné vzory od kamarádů. Děti při nástupu bývají dosti sebestředné a kolektivním životem se vzájemnému respektu a daným pravidlům naučí.

2. Považujete za důležité vštěpovat dětem kladné morální hodnoty? Zdůvodněte, případně doplňte, které jsou podle Vás nejdůležitější?

Jednoznačná odpověď všech tří účastnic, zněla: ano, je velmi důležité dětem vštěpovat kladné morální hodnoty. „*Děti jsou ovlivňovány z rodiny, z okolí či z medií velmi často nevhodným vzorem jednání, zvyšuje se agresivita dětí i slovní útoky.*“ uvedla největší problém jedna z účastnic. Děti jsou často vedeny spíše k sebezprosažení než k toleranci vůči druhým.

Je potřeba děti vést k úctě k přírodě, ke starším lidem, k práci i ostatním hmotným věcem. Děti více chválit a méně kárat, nabízet jim kulturní program, naučit je obhájit vlastní názor a umět vysvětlit škodlivost určitého jednání.

Za nejdůležitější morální hodnoty, které se děti mají naučit, považují toleranci, poctivost, slušnost, spravedlnost, ochotu pomoci.

3. Mravní výchovu předškolních dětí ovlivňuje zejména rodina. Myslíte, že je v rodinách dostatečně věnován prostor mravní výchově? Zdůvodněte, případně uveďte další faktory.

V této otázce se názory učitelek různí. V jedné odpovědi bylo zmíněno, že se rodina velmi zajímá o mravní výchovu dětí, zdůvodněno to bylo životem na vsi, který je odlišný od života ve městě. Děti v malé vsi tráví více času venku než u televize či počítače. Druhým pozitivním faktorem byl vliv křesťanské výchovy, která vede děti k větší ohleduplnosti k druhým a mírnějšímu jednání.

Zbylé dvě odpovědi byly v oblasti mravní výchovy dětí v rodině skeptičtější. Nejvýraznějším faktorem je podle jedné z učitelek: „*Nedostatek času věnovaný dětem, přílišné sledování televize či hraní počítačových her mnohdy s agresivním vzorem jednání.*“ Toto se pak promítne do celkového chování dítěte i v mateřské škole.

4. Očekávají rodiče, že je mateřská škola spoluodpovědná za mravní výchovu či výrazně ovlivňuje mravní výchovu jejich dítěte?

I v těchto odpovědích zaznělo jednoznačné stanovisko všech učitelek. Rodiče ve většině případů očekávají, že mateřská škola naučí dítě základním mravním hodnotám. Bohužel od rodičů čím dál častěji zaznívá, že se dítě v mateřské škole naučí neslušné mluvě, agresi či jinému nevhodnému jednání.

Uvádí: „*Rodiče si neuvědomují, že tyto negativní vlivy si děti přinášejí z rodinného prostředí*“. Je pro ně jednodušší, dá to za vinu mateřské škole než se zamyslet nad svým vlastním chováním. Mateřská škola se snaží u dětí pěstovat kladné morální hodnoty, nešvarem současné doby je zvyšování agrese a negativní myšlení dětí.

5. Jakými způsoby se ve vzdělávacím programu Vaší mateřské školy věnujete mravní výchově?

Ve vzdělávacím programu této mateřské školy je uveden základní požadavek, a to formou hry utvářet osobnost dítěte. Na tom se shodly všechny učitelky. Podle nich je důležité vnímat pobyt v mateřské škole jako zábavu, aby se dítě do školky těšilo. Citace jedné: „*V rámci celého roku probíhají různé aktivity věnované různým příležitostem, např. různé svátky, oslavy narozenin, příchod nových dětí do školky, divadla a jiné akce*“. Na nich se dětem názorně přibližuje vztah k sobě navzájem, k rodině, sourozencům, kamarádům i ostatním lidem, ale také k přírodě. Učíme děti pozitivnímu postoji k životu, slušnosti, toleranci a rozvíjíme prvky žádoucího chování.

Ve vzdělávacím programu je také uvedena nutná spolupráce s rodiči. Snaží se během roku rodiče zapojit do různých společných aktivit nebo pořádají různá divadelní představení, při kterých děti získávají sebevědomí, úctu a respekt dospělých.

6. Jaké konkrétní metody mravní výchovy používáte ve Vaší mateřské škole?

Podle všech tří účastnic je pro děti nejdůležitější z hlediska mravní výchovy stanovení hranic, tím jsou myšlena pravidla, která děti musí v mateřské škole celý rok dodržovat. Vedoucí učitelka uvádí: „*Pravidla jsou stanovena na začátku každého školního roku a vyvěšena na viditelném místě, aby si je děti v případě překročení mohly opakovat. Opakují se také při příchodu nového dítěte do školky nebo podle potřeby kdykoli. Všechny děti pod tato pravidla obtisknou svoji dlaň a tím se pro ně pravidla stávají závazná.*“ (Podrobný výčet těchto pravidel je uveden v příloze této bakalářské práce.)

Dále používají pohádky a příběhy na připodobnění situací ze života, který dětem poskytuje návod na chování v různých situacích života. (Např. Popelka – v ní je obsaženo, že i z hodného, skromného člověka se může stát princezna – může něčeho dosáhnout)

Nejnázornějším prostředkem je vzor chování, protože děti předškolního věku se vychovávají většinou nápodobou. Jako příklad zde učitelky shodně uvádí třídění odpadů, které je v jejich mateřské škole důsledně dodržováno.

Shodně také učitelky konstatovaly, že mravní výchova se prolíná celým denním výchovným programem a je na ni brán zřetel při všech vzdělávacích činnostech v mateřské škole i mimo ni.

4.6 Závěr výzkumu

Cílem této výzkumné části bylo odpovědět na dvě základní výzkumné otázky. Z rozboru jednotlivých otázek strukturovaného rozhovoru lze definovat následující závěry.

Z první výzkumné otázky, která zněla „*Jaké postoje mají učitelky k mravní výchově dětí v mateřské škole?*“ je patrné, že všechny učitelky přikládají mravní výchově obrovský význam a ony samy se snaží poutavou formou či nastavováním pravidel děti vést k morálním hodnotám. Upozorňují zde ale na velký faktor ovlivňující negativně mravní výchovu dětí, a tím je nedostatek času věnovaný v rodinách a také významný vliv negativních emocí získávaný prostřednictvím médií. Mezi dalšími připomínkami související s touto otázkou zazněl fakt, že rodiče podle názoru učitelek cítí velikou odpovědnost předškolního zařízení za mravní výchovu jejich dětí. Naopak učitelky vidí problém v nedostatečně položených základech mravní výchovy v rodinách. Mezi prioritní vlastnosti, které by děti měly v průběhu předškolního věku získat, uvádí shodně účastnice toleranci, poctivost a slušnost.

K druhé výzkumné otázce „*Jaké konkrétní metody mravní výchovy v dané mateřské škole používají?*“ uvádí učitelky také shodně tři nejdůležitější metody mravní výchovy. První a nejdůležitější je počáteční nastavení pravidel soužití dětí v mateřské škole. Děti si musí uvědomit hranice svého chování a naučit se respektovat se navzájem. Druhou metodou je začleňování mravní výchovy do poutavých pohádek a příběhů s následným vysvětlením dané situace. Děti si berou inspiraci z pohádek. Poslední metodou zmíněnou je vzor přirozené nápodoby, kdy děti přirozeně přejímají vzorce chování od dospělých nebo od vrstevníků.

Učitelky v této mateřské škole mi nadále poskytly konkrétní hry pro děti, díky nimž je rozvíjeno morální povědomí dětí.

Při zpracování výsledků se objevil výrazný rozpor v názorech na odpovědnost za mravní výchovu dětí. Učitelky se shodují, že rodiče nepocitují příliš velkou odpovědnost a spíše ji přenášejí na mateřskou školu. Může to být ale jen v nedostatečné nebo nefunkční komunikaci mezi těmito dvěma stranami.

ZÁVĚR

Vést děti k správným hodnotám a pěstovat u nich žádoucí morální vlastnosti je jedním z nejdůležitějších úkolů dnešní doby. Cílem této bakalářské práce bylo zamyslet se nad možnými metodami, které mohou být uskutečňovány u dětí předškolního věku v prostředí mateřské školy a také nalézt legislativní podporu mravní výchovy, která je zakotvena v základních předpisech pro předškolní vzdělávání.

Mravní výchova dítěte předškolního věku zahrnuje všechny podstatné součásti výchovy obecně platných morálních hodnot, jejichž obsah se upravuje a přizpůsobuje věku dítěte a specifickým podmínkám a možnostem výchovy v mateřské škole. U dětí je důležité respektovat jejich individuální zvláštnosti a potřeby. Nestačí jen sledovat, co se děje kolem dítěte, je nezbytné vědět, co se děje v jeho psychice. Neboť co je vhodná metoda pro jednoho, u druhého může být naprosto neúspěšná či neúčinná. Proto je také důležité, aby pedagogové v mateřské škole měli odpovídající znalosti v této oblasti a zejména cit pro potřeby dětí. Učitelka mateřské školy už od nejtutlejšího věku zakládá u dětí elementární prvky mravních hodnot a pomáhá je vybavit co nejlepšími základy pro aktivní a plnohodnotný život ve společnosti.

V teoretické části jsem se pokusila nastínit jakými vývojovými specifiky dítě v předškolním věku prochází. Zajímaly mně jeho fyzické i psychické vývojové změny, které nejvíce souvisí s mravní výchovou a s postupným začleňováním dítěte do společnosti vrstevníků prostřednictvím mateřské školy.

Stručně jsem se dotkla problematiky metod mravní výchovy využívaných nejen v mateřských školách, pokusila jsem se shrnout požadavky na osobnost pedagoga ovlivňujícího výchovu a vzdělávání předškolního dítěte a pro děti nejdůležitější věc a tím je nastavení hranic. Děti potřebují znát hranice, je to pro ně stanovení bezpečné zóny, kdy bezpečně vědí, kam až mohou zajít a kde už je čeká případná odplata za jejich chování.

V praktické části jsem podobněji analyzovala RVP PV z hlediska mravní výchovy. Tento dokument je klíčový pro výchovu a vzdělávání v předškolních zařízeních a považuje výchovu ke správným morálním hodnotám jako jeden z nejdůležitějších úkolů. Podle RVP PV si pedagogové zpracovávají své vlastní Školní vzdělávací programy a tudíž jsem i v nich hledala uvedené metody vedoucí k mravní výchově předškolních dětí.

Poslední částí praktické části mé bakalářské práce byl průzkum v konkrétní mateřské škole, kdy jsem pomocí rozhovorů s učitelkami v tomto zařízení podrobně zjišťovala jejich názor na důležitost

mravní výchovy uplatňované v jejich mateřské škole. Následně jsem zpracovala stručný přehled možností a konkrétních činností, které se nejvíce osvědčily při mravní výchově dětí v mateřské škole.

Zpracování bakalářské práce na toto téma pro mne bylo zajímavou a motivující zkušeností. Upevnila jsem si svůj dosavadní názor na to, že je velmi důležité dětem vštěpovat pozitivní morální hodnoty jako jsou poctivost, pravda, tolerance, rovnost, čestnost, porozumění a láska a jsem opravdu ráda, že se mi podařilo stejný názor nalézt i u učitelek mateřské školy, ve které jsem strávila s dětmi i pedagogy příjemný a podněcující čas při své odborné praxi. Ta také rozšířila mé poznatky o další možnosti uplatňování mravní výchovy dětí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BEČVÁŘOVÁ, Z., 2010 *Kvalita, strategie a efektivita v řízení mateřské školy*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-221-8
- [2] BĚLINOVÁ, L. A KOL., 1986. *Metodika výchovné práce v jeslích a mateřských školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- [3] DOŇKOVÁ, O., NOVOTNÝ, J. S., 2010. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno: IMS. Studijní text.
- [4] EYRE, L., EYRE, R., 2000. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-360-9
- [5] HEIDBRINK, H. 1997. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-154-1
- [6] JÍROVÁ, M., KÁDNEROVÁ, B., BĚLINOVÁ, L. 1960. *Rok v mateřské škole*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. Metodické poznámky.
- [7] JÍROVÁ, M., PELIKÁNOVÁ, J., ZÁTOPKOVÁ, M. 1989. *Mravní výchova v mateřské škole*. Praha: Naše vojsko. Metodická příručka.
- [8] JÍROVÁ, M., NOVÁKOVÁ, J., PELIKÁNOVÁ, J., 1987. *Rozvíjení poznání v mateřské škole*. Praha: Naše vojsko.
- [9] JŮVA, V. 1977. *Pedagogika jako věda*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- [10] JŮZL, M. 2010. *Základy pedagogiky*. Brno: IMS. ISBN 978-80-87182-02-4
- [11] KOMENSKÝ, J. A. 1992. *Informatorium školy mateřské*. Praha: Kalich. ISBN 80-7017-492-7
- [12] KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T. 2006. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála. ISBN 80-901873-7-4
- [13] KUČEROVÁ, S. 1992. *Obecné základy mravní výchovy*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-0183-6
- [14] LANGMEIER, J., LANGMEIER, M., KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. *Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyzologie*. Praha: H&H. ISBN 80-86022-37-4
- [15] MATĚJČEK, Z., 2005. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-0870-6
- [16] MATĚJČEK, Z. 2007. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-325-3
- [17] MERTIN, V., 2011. *Výchovné maličkosti*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-857-9

- [18] MIŠURCOVÁ, V., FIŠER, J., FIXL, V., 1980. *Hra a hračka v životě dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- [19] PELIKÁN, J., 1997. *Výchova pro život*. Praha: ISV. ISBN 80-85866-23-4
- [20] RADVAN, E., VAVŘÍK, M., 2009 *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Brno: IMS.
- [21] *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 2004*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický. ISBN 80-87000-00-5
- [22] SVOBODOVÁ, E. A KOL. 2010. *Vzdělávání v mateřské škole*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-774-9
- [23] ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, L. A KOL., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0
- [24] VÁGNEROVÁ, M., 2005. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0956-8
- [25] VANČUROVÁ-FRAGNEROVÁ, E. 1969. *Psychologie předškolního dítěte a jeho výchova v rodině*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- [26] WOOLFSON, R. C., 2004. *Bystré dítě – předškolák*. Praha: Ottovo nakladatelství. ISBN 80-7360-002-1

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

Např. Například

RVP Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

PV

ŠVP Školní vzdělávací program

SEZNAM PŘÍLOH

PI – Rozhovor

PII – Praktické příklady činností podporující mravní výchovu v mateřských školách

PŘÍLOHA PI : ROZHOVOR

Rozhovor uskutečňovaný v rámci výzkumu, který je součástí bakalářské práce na téma „principy a metody mravní výchovy v mateřských školách“.

Nad otázkami prosím nejprve popřemýšlejte a odpovězte podle vlastního úhlu pohledu či zkušeností získaných v pedagogické praxi. Děkuji Vám.

1. Co by se měly děti ve školce zejména naučit a proč?
2. Považujete za důležité vštěpovat dětem kladné morální hodnoty? Zdůvodněte případně doplňte, které jsou podle Vás nejdůležitější.
3. Mravní výchovu předškolních dětí ovlivňuje zejména rodina. Myslíte, že je v rodinách dostatečně věnován prostor mravní výchově? Zdůvodněte, případně uveďte další faktory.
4. Očekávají rodiče, že je mateřská škola spoluodpovědná za mravní výchovu či výrazně ovlivňuje mravní výchovu jejich dítěte?
5. Jakými způsoby se ve vzdělávacím programu věnujete mravní výchově dětí?
6. Jaké konkrétní metody mravní výchovy používáte ve Vaší mateřské škole?

PII – PRAKTICKÉ PŘÍKLADY ČINNOSTÍ PODPORUJÍCÍ MRAVNÍ VÝCHOVU V MATEŘSKÝCH ŠKOLÁCH

Pravidla v mateřské škole

RUČIČKOVÉ PRAVIDLO

- rukama si pomáháme, usmírujeme se
- vážíme si práce druhých, neničíme jejich výsledky
- šetrně zacházíme s hračkami, pomůckami, knížkami
- uklízíme hračky, udržujeme pořádek
- myjeme si ruce před, po jídle, po použití toalety
- chráníme přírodu, vše živé
- nebereme, nesaháme na nic, co nám nepatří

NOŽIČKOVÉ PRAVIDLO

- ve třídě chodíme tak, abychom si neublížili
- kopeme do míče

SRDÍČKOVÉ PRAVIDLO

- máme se rádi, jsme kamarádi
- problémy řešíme společně, pomáháme si
- umíme se rozdělit
- každý umí něco, všichni jsme důležití
- respektujeme se navzájem
- dobrý nápad, snahu kamaráda oceníme
- myslíme na sebe i druhé

PUSINKOVÉ PRAVIDLO

- hezky se oslovujeme

- vítáme se i loučíme se s druhými
- o pomoc žádáme dospělého i kamaráda
- když se nám něco líbí, nelíbí, řekneme si to
- domlouváme se klidným hlasem, šetříme svůj hlas
- na lehátku se chováme tiše
- mluvíme slušně

OUŠKOVÉ PRAVIDLO

- když jeden mluví, ostatní mu naslouchají
- hlukem a křikem můžeme škodit
- hluk a křik nám může škodit

Další vhodné činnosti rozvíjející mravní výchovu:

POHÁDKY

Maminka je pohádka (Četba pohádky je vhodná k navození rozhovoru o tom, jak děti pomáhají mamince, proč se maminka někdy mračí, co dělají proto, aby byla veselá.)

Malý kluk seděl v koutě. Z uplakaných očí se mu kutálely korálky. Popotahoval a fňukal. A najednou k němu někdo přisedl. Byla to pohádka. Napůl dívka a napůl stařenka. Krásná a milá. Měla vlasy zlaté jak slunce a bílé jako sníh. Pohládila něžně kluka a zeptala se: „Proč pláčeš?“ „Protože se maminka mračí,“ vzdychl kluk. „A proč se mračí?“ „Protože neposlouchám,“ nabíral kluk. „Když mě volá k jídlu -nejdu. Když mě pošle spát – nejdu. Nechci uklízet hračky. Nechci se oblékat. Nic nechci.“ „A proč?“ ptala se pohádka. „No protože neposlouchám.“ „A pohádku posloucháš?“ ptala se pohádka. „Pohádku tu jo. Pohádky moc rád poslouchám,“ řekl kluk. „Tak mě poslouchej“ řekla pohádka. „Všechno, co ti maminka řekne, musíš udělat. Když jí poslechněš, nebude se mračit. Bude se usmívat jako sluníčko. Slib mi, že budeš maminku poslouchat.“ „Slibuji,“ řekl kluk. „Budu maminku poslouchat.“ „To je dobře,“ řekla pohádka. „Maminka je totiž pohádka, ta nejkrásnější pohádka.“ Kluk se podíval na pohádku a opravdu. Podobala se všem pohádkám.

Dalším pohádky, které lze použít:

M. Majerová: O slepičce a kohoutkovi (jak byl kohoutek chamtivý a nechtěl se rozdělit o zrníčko a poté mu zaskočilo. Slepička i tak utíkala kohoutkovi sehnat pomoc. Kohoutek slibil, že už se vždy se slepičkou rozdělí)

K. Čapek: Jak pejsek s kočičkou našli panenku, která tence plakala (V pohádce je zdůrazněn něžný vztah pejska a kočičky k panence, lze děti vést k šetrnému zacházení s hračkami a věcmi)

Dalšími metodami mohou být recitované básně, například k daným příležitostem.

Ke dni matek:

Princezna má závoj zlatý,

plný drahých kamínků,

ve skříni má zlaté šaty

na stříbrném ramínku.

Ať si je má třeba troje!

My jsme, mami, bohatší:

ty jsi moje, já jsem tvoje -

my se máme nejradši!

Kde jsem doma

Kde jsem doma?

Tam, kde se vracívám

šťastný i plačky,

tam, kde mám hrníček,

talíř i hračky,

tašku i boty a šaty a ramínka,

tam, kde mám postel,

i když je malinká..

Tam, kde je tatínek

a moje maminka.

Dalšími účinnými metodami hry nejrůznějšího charakteru:

Na kouzelnou hůlku

Děti sedí v kruhu, mají zavřené oči. Jedno dítě chodí kolem a „kouzelnou hůlkou“ v ruce a učitelka (mohou i děti) říká: „Zavřete očka, chodím do kolečka, jedna, dvě, jedna, dvě, ukaž, hůlko, kdo vstane.“ Na to se dítě dotkne někoho hůlkou a vymění si spolu úlohu. Učíme děti, že se nesmějí dívat do té doby, než se hůlka někoho dotkne.

Na kamaráda

Děti vytvoří dvojice, které se procházejí. Na povel učitelky se pustí a běhají volně v prostoru. Na další povel se dvojice hledají. Která dvojice se najde, zvedne ruku. Hra se opakuje.

Pantomima

Děti vyjadřují různé věci, zvířátka nebo třeba nějakou činnost, kterou vykonávali o víkendu. Snaží se pochopit jeden druhého, pomáhají si a komunikují, co dítě asi předvádí.

Na pravdu

Děti jsou v kroužku, učitelka říká různé pravdivé či nepravdivé věci a děti reagují na to, zda to je či není pravda. Při pravdivém výroku děti vstanou, při nepravdivém, zůstanou sedět.